

Castigar, atemorir i silenciar. l'abast de la primera repressió franquista a Catalunya (1938-1948)

Punish, frighten and silence. The scope of the first Francoist repression in Catalonia (1938-1948)

per Ramon Arnabat Mata i Agustí Agramunt Bayerri*

Universitat Rovira i Virgili

RESUM:

Fem un balanç historiogràfic de l'abast de la primera repressió franquista a Catalunya (1938-1948), a partir de la base de dades en obert «Procediments judicials militars» de l'Arxiu Nacional de Catalunya i de la bibliografia local i comarcal. Balanç numèric, demogràfic, geogràfic, social i polític que ens permetrà apuntar l'abast i el pes de la repressió franquista sobre la societat catalana, la seva desigual incidència geogràfica, política i social, i les seves principals causes.

PARAULES CLAU:

Franquisme, repressió, Catalunya, sumariíssims, judicis militars.

ABSTRACT:

In this article we offer an overview of the most important historiography available about the first francoist repression over Catalonia during 1939-1948. Besides, using the Arxiu Nacional de Catalunya's open database 'Procediments judicials militars' and several local and regional studies about this issue, we present a numerical, demographical, geographical, social and political assessment about the range and weight of francoist repression and its varied scope among catalan society, as well as its main causes.

KEY WORDS:

Francoism, repression, Catalonia, Summarily, Marcial courts.

La documentació de referència d'aquest text és la base de dades dels procediments judicials militars «sumariíssims» (1938-1980) que s'ofereix en obert al web de l'Arxiu Nacional de Catalunya (PJMS-ANC). Aquesta base de dades és el resultat del «tractament sobre 99.654 procediments judicials militars [que] va comportar una col·laboració entre el Tribunal Militar Territorial Tercer de Catalunya, el Memorial Democràtic i l'Arxiu Nacional de Catalunya per facilitar l'accés a un dels

Recepció: 14/07/2018. Avaluacions: 19/05/2019, 28/05/2019. Versió definitiva: 06/06/2019.

* Ramon Arnabat Mata. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7924-6860>. Agustí Agramunt Bayerri. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6449-9272>.

testimonis documentals més importants per entendre l'abast de la repressió franquista a Catalunya».¹

L'anàlisi de la repressió franquista no pot limitar-se a un estudi quantitatiu, sinó que ha de tenir en compte aspectes qualitatius que n'expliquin les característiques, els objectius, la funcionalitat i els resultats. Per això hem complementat la informació que ens forneix la base de dades citada convenientment tractada, amb l'abundant historiografia local i comarcal sobre la repressió franquista durant el període de 1938-1948. En aquest sentit, destaquen els estudis sobre les terres de l'Ebre,² les comarques de Tarragona,³ el Penedès,⁴ les comarques de Barcelona,⁵ les terres

1. <http://anc.gencat.cat/ca/coneix/Projectes/procediments-judicials-militars/>. Aquesta base de dades és el resultat del tractament arxivístic realitzat i ha possibilitat l'aplicació de la Llei 11/2017, de 4 de juliol, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme, aprovada per unanimitat pel Parlament de Catalunya el 29 de juny de 2017. Aquests 99.654 sumaríssims van afectar 81.966 persones. Hi ha un excel·lent estudi quantitatiu de tots aquests procediments militars a E. TARRADELLAS i A. BERNAL, *Procediments judicials militars (sumaríssims) 1939-1980 de l'Arxiu del Tribunal Militar Tercer de Barcelona*, Barcelona, Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya, 2015. Vegeu, també, M. TORRAS I SERRA, «El tractament dels procediments judicials militars (sumaríssims) del Tribunal Militar Territorial Tercer», *Lligall. Revista catalana d'arxivística* 28, 2008, 151-186.

2. J. RECASENS, *La repressió franquista a la Ribera d'Ebre, 1938-1945*, Valls, Cossetània, 2003; i *La repressió franquista a la Terra Alta, 1938-1945*, Horta de Sant Joan, Ecomuseu dels Ports, 2005.

3. J. RECASENS, *La repressió franquista a la Conca de Barberà, 1939-1945: documents per al seu estudi*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2000; *La repressió franquista a la ciutat de Reus (1939-1950)*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 2003; *La repressió franquista al Baix Camp, exclosa la ciutat de Reus*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 2005; *La repressió franquista a la comarca de l'Alt Camp, 1939-1950*, Lleida, Pagès, 2006; *La repressió franquista a Tarragona*, Tarragona, Centre d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 2005; i *La repressió franquista al Priorat*, Torroja del Priorat, Centre cultural i recreatiu La Unió, 2009. J. SUBIRATS, *Pilatos 1939-1941. Prisió de Tarragona*, Madrid, Pablo Iglesias, 1993; J. SUBIRATS i P. POY FRANCO, *Les Oblates, 1939-1941: presó de dones de Tarragona*, Valls, Cossetània, 2006; J. VENTURA, *Presó de Pilats. Tarragona, 1939-1941*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1993. A. GAVALDÀ, *Jo delato, tu inculpes, ell denuncia... (Repressió franquista a Valls i comarca)*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs, 1997; i *Joan Busquets Queralt, afusellat. La repressió franquista a Valls*, Tarragona, El Mèdol, 2005. A. SOLÉ, *Dret a castigar? La Llei de Responsabilitats Polítiques al Tarragonès (1939-1945)*, Tarragona, Silva Editorial, 2017.

4. J. RECASENS, *La repressió franquista al Baix Penedès*, Valls, Cossetània - IEP, 2007; R. ARNABAT, J. CASTILLO i D. SANCHO, *La repressió del primer franquisme a l'Alt Penedès (1939-1948)*, Valls, Cossetània, 2009; i R. ARNABAT (dir.), J. SOLÉ, P. ROS, A. LÓPEZ i N. VARO, *La repressió franquista al Garraf*, Valls, Cossetània, 2013. Vegeu www.totselsnoms.org.

5. J. M. SOLÉ SABATÉ i J. VILLARROYA, *La repressió a la guerra i a la postguerra a la comarca del Maresme (1936-1945)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983; I. DOMÈNECH i F. VÁZQUEZ, *La repressió franquista a l'àmbit local. Manlleu (1939-1945)*, València, Afers, 2003; E. FARRÉS, *La repressió franquista a Vic (1939-1945)*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2008; J. CROSAS, *Guerra i repressió al Collsacabra, 1936-1943 (Pruït-Rupit-Tavertet)*, Santa Coloma de Gramenet, Grupo de Historia José Berruero, 2004; J. CORBALÁN, *Justícia, no venjança. Els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1956)*, Valls, Cossetània, 2008; M. P. MOLINA, *La presó de Dones de Barcelona: Les Corts (1939-1959)*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2010; O. DUEÑAS, *La repressió franquista a Barcelona: 1939-1945*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona. Regidoria de Dona i Drets Civils, 2006; C. ALCALÁ GIMÉNEZ-DA COSTA, *Guerra i repressió al Vallès*

gironines⁶ i les terres de Lleida.⁷ L'estudi exhaustiu i comparatiu de la bibliografia local i comarcal permet, alhora, fer un balanç historiogràfic de la repressió franquista a Catalunya.

La repressió com a element consubstancial del franquisme

Quan parlem del règim franquista, del «Nuevo Estado», de la «España de Franco», cal recordar sempre que va néixer d'un cop d'estat militar contra el règim republicà legalment establert, i que es configurà i articulà al llarg d'una cruenta guerra civil que finalitzà amb la seva victòria militar. Els objectius de Franco i dels altres dirigents de l'aixecament militar eren molt clars: «depurar» el «pueblo español» i «limpiarlo de todos aquellos que habían hecho posible los avances democratizadores de la Segunda República».⁸ Aquesta voluntat «exterminadora» és clau per entendre la repressió franquista, fonamentada en la trampa legal de convertir els defensors del legítim règim republicà, en rebels acusats d'adhesió o d'auxili a la rebel·lió o, directament, de rebel·lió militar.⁹

Oriental, La Garriga, Malhivern, 2010; i O. DUQUE *et al.*, *Les dones del Prat i la repressió franquista*, El Prat de Llobregat, Ajuntament del Prat de Llobregat, 2006.

6. J. CLARA, *Girona 1939, quatre sentències de mort*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001; «Un aspecte de la repressió de postguerra: els executats a la ciutat de Girona», *La guerra civil a les comarques gironines (1936-1939)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1986, 379-394; «La repressió de la postguerra a la Garrotxa: els empresonats del 1940», *Annals 1990-1991*, 1991, 203-220. J. GALOFRÉ, *La repressió franquista a Banyoles*, Banyoles, Ajuntament de Banyoles, 2005; A. LORENZO, *Vides immolades pel franquisme: repressió franquista a Peralada, Girona, Hostalric, Sant Esteve d'en Bas, Privat d'en Bas i Barcelona*, Girona, Curbet, 2012. A. LORENZO i E. LLORENÇ, *Morir en temps del franquisme: Josep Puig Pujades, Josep Mas Tió, Àngel Blanch Sunyer i altres: llistes de figuerencs afusellats*, Girona, CCG Edicions, 2010; *Hores de vetlla. Testimonis de 35 repressaliats pel franquisme*, Girona, CCG Edicions, 2005; i *Republicans repressaliats pel franquisme*, Girona, CCG Edicions, 2007. À. JIMÉNEZ NAVARRO, M. AULADELL, J. GAITX, V. GARCÍA LÓPEZ i E. PLAZA, *Franquisme i repressió a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra*, Sant Feliu de Guíxols, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols - Grup de Recerca de l'Època Franquista - Diputació de Girona, 2006.

7. C. MIR, *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Catalunya rural de postguerra*, Lleida, Milenio, 2000; i «Violència política, coacció legal y oposició interior», *Ayer* 33, 1999, 115-146. C. MIR, G. RAMON i A. RAFEL, *Tenien nom. Víctimes de la repressió franquista a les Terres de Lleida (1938-1963)*, Lleida, Pagès, 2017; G. CORBELLA, N. BONET i A. CARDONA, *Tàrrrega, 1939-1961: repressió, exili i vida quotidiana*, exposició, disponible a: www.tarrega1939.cat; M. GIMENO, *Revolució, guerra i repressió al Pallars*, Barcelona, PAM, 1997; M. BARALLAT, *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*, Barcelona, PAM, 1991; M. ARENY, *La repressió franquista a l'Alt Urgell: la colònia penitenciària de Coll de Nargó (1941-1944)*, La Seu d'Urgell, Consell Comarcal de l'Alt Urgell, 2005.

8. Intervenció de Queipo de Llano a Sevilla el 23 de juliol de 1939 a G. QUEIPO DE LLANO, *Bandos y órdenes dictados por el Excmo. Señor D. Gonzalo Queipo de Llano y Sierra*, Sevilla, Imprenta Municipal, 1937. Discursos semblants a E. MOLA, *Obra completa*, Valladolid, Librería Santaren, 1940.

9. Una visió sintètica de conjunt a J. M. SOLÉ SABATÉ, *La repressió franquista a Catalunya: 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62, 1985; C. MIR, C. AGUSTÍ i J. GELONCH (ed.), *Violència i repressió*

Paul Preston parla de la «inversión en terror» que va fer el franquisme fonamentada en la política del «sin perdón: juicios, ejecuciones, cárceles».¹⁰ Tot plegat ha portat a un debat sobre l'aplicabilitat dels conceptes d'holocaust i genocidi per qualificar la repressió franquista.¹¹ Però, més enllà de debats semàntics, el que les recerques històriques deixen prou clar és que la repressió va ser un element substancial al règim franquista i, tot i que la seva intensitat va variar al llarg dels anys, sempre mantingué un nombrós aparell repressiu i una legislació que la feia possible.¹² La repressió, per tant, és un aspecte clau a l'hora d'analitzar la natura-

a Catalunya durant el franquisme. Balanç historiogràfic i perspectives, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 2001; J. M. SOLÉ SABATÉ (dir.), *El franquisme a Catalunya: 1939-1977. 5. La repressió franquista (1938-1977)*, Barcelona, Edicions 62, 2005; R. ARNABAT, «La represión: el ADN del Franquismo», *Revista de Historia* 39, 2013, 33-59. Per al conjunt de l'estat, vegeu J. BORRULL i C. MIR (coord.), *Violencia política y ruptura social. España, 1936-1945*, Lleida, Universitat de Lleida, 1999; P. PRESTON, *El Holocausto español: odio y exterminio en la Guerra Civil y después*, Barcelona, Debate, 2011; i C. MOLINERO, M. SALA i J. SOBREQÜÉS (coord.), *Una inmensa prisión. Los campos de concentración y las prisiones durante la guerra civil y el franquismo*, Barcelona, Crítica, 2003.

10. P. PRESTON, *Franco, caudillo de España*, Barcelona, Grijalbo, 1994, 102.

11. P. PRESTON, *El Holocausto español...*; Á. CENARRO, «Miradas y debates sobre la violencia franquista», *Ayer* 91, 2013, 241-253; M. MAZOWER, «Violencia y Estado en el siglo XX», *Historia Social* 51, 2005, 139-160; J. MARCO, «Genocidio y Genocide Studies: Definiciones y debates», *Hispania Nova* 10, 2012, <http://hispanianova.rediris.es/10/dossier/10d002.pdf>; F. COBO, «La violencia franquista desde las perspectivas de los grandes genocidios del siglo XX y las lógicas de las violencias en las guerras civiles (La violencia sublevada como violencia fascista)», dins F. COBO (coord.), *La represión franquista en Andalucía*, Sevilla, Centro de Estudios Andaluces, 2012, 125-145.

12. A més de la bibliografia ja citada, vegeu: J. CASANOVA (coord.), *Morir, matar, sobreviure. La violència en la dictadura de Franco*, Barcelona, Crítica, 2002; C. MIR (coord.), «La represión bajo el franquismo», *Ayer* 43, 2001, 11-188; I. SANZ, *Fascismo y franquismo*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2004. Á. CENARRO, «Muerte y subordinación en la España franquista: el imperio de la violencia como base del Nuevo Estado», *Historia Social* 30, 1998, 5-22; «Matar, vigilar y delatar: la quiebra de la sociedad civil durante la guerra y la posguerra en España (1939-1948)», *Historia Social* 44, 2002, 65-86; i «Miradas y debates...». R. MORENO i F. SEVILLANO (ed.), *Franquismo. Visiones y balances*, Alacant, Universitat d'Alacant, 1999, 119-150; F. SEVILLANO, *Exterminio. El terror con Franco*, Madrid, Oberón, 2004; D. A. GONZÁLEZ MADRID, «Violencia política y dictadura franquista», *Dissidences. Hispanic Journal of Theory criticism* 3-1, 2007, www.dissidences.org/files/3DamianGonzalezpdf.pdf; A. CAZORLA, *Las políticas de la Victoria. La consolidación del nuevo estado franquista, 1938-1953*, Madrid, Marcial Pons, 2000; F. ESPINOSA et al. (ed.), *Violencia roja y azul. España 1936-1950*, Barcelona, Crítica, 2010; P. PRESTON, *La política de la venganza*, Barcelona, Península, 2004; *Botxins i repressors els crims de Franco i dels franquistes*, Barcelona, Base, 2006; P. PAGÈS (dir.), *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2004; M. RICHARDS, *Un tiempo de silencio. La guerra civil y la cultura de la represión en la España de Franco*, Barcelona, Crítica, 1999; J. RODRIGO, *Hasta la raíz. Violencia durante la Guerra Civil y la dictadura franquista*, Madrid, Alianza, 2008; M. NÚÑEZ DÍAZ-BALART, *Los años del terror: estrategia de dominio y represión del general Franco*, Madrid, La Esfera Libros, 2004; M. NÚÑEZ DÍAZ-BALART (coord.), *La gran represión. Los años de plomo de la postguerra (1939-1948)*, Barcelona, Flor de Viento, 2009; J. PRADA, *La*

lesa i la llarga durada de la dictadura franquista, en el seu intent de perpetuar-se indefinidament. Alhora que va tenir una importància fonamental en la configuració del substrat cultural de diverses generacions que acabà condicionant la seva manera de pensar, de ser i d'actuar en tots els àmbits de la vida.¹³

La repressió franquista abastà tots els camps possibles: l'econòmic, el social, el cultural, el polític..., i fou un instrument de dominació, d'humiliació i de consens forçat. Es guià pel decret de 28 de juliol de 1936 que feia extensiu l'estat de guerra a totes les províncies espanyoles i que va mantenir-se fins al juliol de 1948, motiu pel qual adoptem aquesta cronologia. Dues lleis més contribuïren a legalitzar la repressió durant la postguerra: la *Ley de Responsabilidades Políticas* (9/2/1939)¹⁴ i la *Ley de represión de la Masonería y el Comunismo* (1/3/1940). Després ens trobem amb la *Causa General* (3/1940) que, tot i el seu caràcter informatiu, va permetre passar el rasclat repressiu i afegir una bona relació de persones denunciades i susceptibles de ser represaliades, si és que encara no ho havien estat.¹⁵ Tot plegat complementat per les *depuracions*, en les quals tots els treballadors públics, mestres i professors havien de demostrar la seva «innocència» i que «netejaren» l'administració, els centres educatius públics i les juntes directives de les associacions populars, de persones «desafectes».¹⁶ Posteriorment, es publicaren la *Ley de Seguridad del Estado* (11/4/1941), el Codi penal franquista (3/1/1945) i la *Ley de Represión del Bandidaje y Terrorismo* (18/4/1947). Més endavant, l'any 1973, es crearia el Tribunal de Orden Público (TOP).¹⁷

España masacrada. La represión franquista de guerra i postguerra, Madrid, Alianza, 2010; J. RUIZ, *La justicia de Franco. La represión en Madrid tras la Guerra Civil*, Barcelona, RBA, 2012 [Oxford University Press, 2005].

13. J. FONTANA, «Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del Franquismo», dins J. FONTANA (ed.), *España bajo el franquismo*, Barcelona, Crítica, 1986, 9-38; i F. COBO; «Las cifras de la violencia institucional y las implicaciones de la represión sobre las actitudes sociales y políticas de la población andaluza», dins COBO, *La represión...*, 99-121.

14. F. VILANOVA VILA-ABADAL, *Repressió política i coacció econòmica. Les responsabilitats polítiques de republicans i conservadors catalans a la postguerra (1939-1942)*, Barcelona, PAM, 1999; C. MIR, F. CORRETGÉ, J. FARRÉ i J. SAGUÉS, *Repressió econòmica i franquisme: l'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*, Barcelona, PAM, 1997.

15. E. AUNOS, *Causa General. La dominación roja en España. Avance de la información instruida por el Ministerio Público*, Madrid, Ministerio de Justicia, 1943. Consultable municipi a municipi a <http://pares.mcu.es/>.

16. J. GONZÁLEZ-AGAPITO i S. MARQUÉS, *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme: 1939-1943, segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1996; F. MORENTE, *Tradición y represión. La depuración del magisterio en Barcelona (1939-1942)*, Barcelona, PPU, 1996; J. CLARET, *La Repressió franquista a la universitat catalana*, Vic, Eumo, 2003; i M. GIL, *Barcelona al servei del «Nuevo Estado». Depuració de l'Ajuntament en el primer franquisme*, Vic, Eumo, 2017.

17. J. TÉBAR (coord.), *TOPCAT 1963-1977: l'antifranquisme català davant el Tribunal de Orden Público*, Barcelona, Fundació Cipriano García - Memorial Democràtic, 2010; i J. J. DEL ÀGUILA, *El TOP. La represión de la libertad (1963-1977)*, Barcelona, Ed. Planeta, 2001.

La xarxa repressiva del franquisme

A mesura que les comarques catalanes anaven sent ocupades per l'exèrcit franquista s'establia immediatament l'auditoria de guerra corresponent, «para formular reclamaciones o denunciar hechos delictivos acaecidos durante la época del terror rojo».¹⁸ Mentrestant, la Falange i la Guàrdia Civil es dedicaven a recollir informació, detenir «sospitosos» i apallissar «rojos». És a dir, a instaurar i consolidar el «Nuevo Estado» als pobles, viles i ciutats ocupades. I aquí cal destacar el paper de les recent creades prefectures locals de Falange, formades per persones del lloc i que eren les que realment coneixien les comunitats locals i llurs dinàmiques; mentre que la Guàrdia Civil tingué un paper secundari, ja que la majoria dels seus membres eren nous i desconeixien el territori i la seva gent.¹⁹

A partir de juliol de 1939 les capitànies generals de les diverses regions militars, els governs civils i els tribunals regionals de responsabilitats polítiques gestionaren la repressió. El pas següent fou la confiscació dels béns dels partidaris de la República, de manera que els locals dels partits i sindicats, de les societats republicanes de tot tipus, de les cooperatives de treball i de consum, tot fou assaltat, espoliat, confiscat i, finalment, expropiat, en benefici individual o col·lectiu del nou estat i dels seus seguidors.²⁰

Al final de la guerra, un gran nombre de persones va caure en la xarxa repressiva del franquisme, mitjançant tres vies diferents. Primera, la dels soldats republicans fets presoners o presentats a l'exèrcit franquista i que, malgrat la protecció de les convencions internacionals, esdevingueren de la nit al dia presos polítics. Segona, la de les persones que havien fugit a França i que retornaren progressivament a Espanya durant els mesos posteriors al final de la guerra, fent cas dels missatges franquistes que deien que no els passaria res si no tenien «las manos manchadas de sangre». Una part important de les persones que van caure a la xarxa repressiva per aquestes dues vies foren internades en camps de concentració i classificació, per tal que el règim franquista pogués separar els «culpables» i ubicar-los al «Nuevo Estado» i on sobrevisqueren en unes miserables condicions de vida i en unes humiliants condicions polítiques de reeducació.

Tercera via, els detinguts pels cossos policials o parapolicials a causa de la seva participació en els assumptes republicans, o pel simple fet de ser denunciats per algun veí. Durant els primers vuit mesos d'ocupació franquista, foren arrestades i empresonades 22.700 persones a Catalunya; i al llarg del primer any d'ocupació foren encarcerades «preventivament» unes 30.000 persones, la majoria de les quals foren sotmeses posteriorment a processos militars d'urgència (sumaríssims).

18. *La Vanguardia Española*, de 27 de gener de 1939.

19. J. FONT, *¡Arriba el Campo! Primer franquisme i actituds polítiques en l'àmbit rural nord català*, Girona, Diputació de Girona, 2001; J. GELONCH, «FET y de las JONS en el món rural català de la postguerra», *Segle XX* 5, 2012, 85-114; i C. MIR, *Vivir...*, 251-276.

20. M. DUCH, «Les ruptures en les formes i els espais de sociabilitat a Catalunya: repressió franquista i canvi estructural», dins M. DUCH, R. ARNABAT i X. FERRÉ (ed.), *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*, Barcelona, PAM, 2015, 63-147.

El nombre de persones detingudes pendents de judicis sumaríssims augmentà tant que s'hagueren d'habilitar noves presons i centres de detenció.²¹

Una vegada dins la xarxa repressiva era molt difícil sortir-se'n, de manera que s'havia de fer front a un judici militar sumaríssim, a un judici de responsabilitats polítiques i/o a un procés de depuració. Però, perquè tot aquest sistema funcionés, al costat de l'estructura repressiva era necessària la col·laboració d'aquells que es consideraven «vencedors» i que, mitjançant la delació, la revenja, les gelosies o els odis, portaren a milers i milers dels seus veïns davant dels tribunals militars i de responsabilitats polítiques.²² Tal com s'assenyala en l'informe anònim *Sis mois chez Franco*: «Un dels espectacles més repugnants dels primers dies eren les cues impúdiques de deladors que esperaven torn en ple Passeig de Gràcia (casa Segura) per destil·lar verí a l'oficina de denúncies que manté Falange d'acord amb els militars». Aquestes denúncies, junt amb el treball de les forces policials i parapolicials, explicaria «la quantitat fabulosa de detencions i de condemnes que ha deixat Catalunya sota el regnat del terror».²³ Però, de la mateixa manera que existien les xarxes de delació local, existien les xarxes informals de solidaritat entre veïns, entre famílies, que ajudaren moltes famílies a superar aquests durs anys de misèria i repressió ferotge del franquisme.

Els judicis militars sumaríssims foren la màxima expressió de la «justícia a l'inrevés» de què parlà Serrano Suñer²⁴ i el pal de paller de la repressió franquista. El Codi de justícia militar establia dues tipologies de procediment, el previ i el criminal, i dins d'aquest últim utilitzava tres variants: l'ordinari, el sumaríssim i el sumaríssim d'urgència, de les quals les dues darreres són les que van prevaler.

21. Q. SOLÉ, *A les presons de Franco*, Barcelona, Proa, 2004; i A. MONFORT, *Barcelona 1939. El camp de concentració d'Horta i les presons de la ciutat*, Barcelona, L'Avenç, 2008.

22. J. FABRE, «La delació dins la repressió franquista de postguerra», *L'Avenç* 75, 1984, 30-39; A. GAVALDÀ, *Jo delato...*, 271-292. C. MIR, *Vivir...*, 21-187; i «El sino de los vencidos: la represión franquista en la Cataluña rural de postguerra», dins CASANOVA, *Morir...*, 123-193. B. DE RIQUER, «Rebuig, passivitat i suport. Actituds polítiques catalanes davant el primer franquisme», dins DIVERSOS AUTORS, *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya (1938-1958)*, Barcelona, Crítica, 1990, 179-193. Per al conjunt de l'estat, vegeu P. ANDERSON, *The Francoist Military Trials. Terror and Complicity, 1939-1945*, Londres - Nova York, Routledge, 2010; P. ANDERSON i M. A. DEL ARCO, «Construyendo la dictadura y castigando a sus enemigos. Represión y apoyos sociales del franquismo (1936-1951)», *Historia Social* 71, 2011, 125-141; CENARRO, «Matar, vigilar...»; i F. COBO i M. A. DEL ARCO, «Dossier: Los apoyos sociales del franquismo en perspectiva comparada», *Historia Social* 71, 2011, 61-159. Vegeu, una contextualització europea a H. GRAHAM, *The War and its Shadow. Spain's Civil War in Europe's Long Twentieth Century*, Brighton, Sussex Academic Press, 2012.

23. *Sis mois chez Franco. L'entrada dels feixistes a Barcelona* (Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià de Poblet. «Carpeta de Postguerra 22A»).

24. R. SERRANO SUÑER, *Entre el silencio y la propaganda. La historia como fue. Memorias*, Barcelona, Planeta, 1977, 244-248. Vegeu també F. FRANCO BAHAMONDE, *Palabra del Caudillo, 19 de Abril de 1937 - 31 de Diciembre de 1938*, Barcelona, Ediciones Fe, 1939, 166.

Aproximació quantitativa a la repressió militar

Tal com ja hem dit, agafem com a documentació de referència la base de dades dels «Procediments judicials militars» que s'ofereix en obert al web de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Per al nostre estudi l'hem acotat cronològicament i geogràfica per tal de centrar la nostra anàlisi en les persones processades en judicis militars entre 1938 i 1948 que havien nascut a Catalunya, (45.649), i/o hi residien durant la Guerra Civil espanyola, (65.165), sobre una població de 2.921.216 habitants l'any 1936. Aquestes dades generals ens indiquen que un 70% dels processats havien nascut a Catalunya i un 30% havien nascut fora de Catalunya, mentre que tant sols un 18% de la població catalana l'any 1936 havia nascut fora de Catalunya.²⁵ Aquestes dades, que ens podrien indicar que els immigrants catalans van patir amb més intensitat la repressió franquista que la població nascuda a Catalunya, han de ser matisades, perquè l'estiu de 1938 unes 590.000 persones de la resta de l'estat, equivalents a un 20% de la població catalana, es trobaven refugiades a Catalunya.²⁶

Una primera informació que cal destacar és que les 45.649 persones nascudes a Catalunya i processades per judicis militars entre 1938 i 1948 representaven l'1,56% de la població; i les 65.165 que vivien a Catalunya, representaven el 2,23% de la població. Si tenim en compte que la mitjana de components d'una família els anys trenta del segle XX era de quatre persones,²⁷ podem estimar l'existència d'un 730.000 unitats familiars. Si considerem que hi havia una persona processada per família i en alguns casos dues, podem establir, sempre aproximadament, que hi va haver unes 52.000 famílies catalanes (un 7% del total) afectades directament per la repressió militar.

Els percentatges generals de persones represaliades pels tribunals militars entre 1938 i 1948 són confirmats pels estudis locals i comarcals. Al Penedès (Alt i Baix Penedès i Garraf), les persones encausades representaven el 2% de la població;²⁸ a les comarques de Tarragona (Alt i Baix Camp, Tarragonès, Conca de Barberà i

25. A. DOMINGO, «Immigració i política demogràfica en l'obra de Josep Antoni Vandellós», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* 73, 2012, 9-26.

26. J. SERRALLONGA, *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra, 1936-1939*, Barcelona, Base, 2004, 69.

27. S. DEL CAMPO i M. M. RODRÍGUEZ-BRISO, «La gran transformació de la família espanyola durante la segunda mitad del siglo XX», *Reis* 100, 2002, 103-165.

28. Sempre que parlem del Penedès en aquest text, ens referim a aquestes tres comarques i la base documental es troba a RECASSENS, *La repressió... al Baix Penedès*, 53-314; ARNABAT, SOLÉ, ROS, LÓPEZ i VARO, *La repressió... al Garraf*, 83-106; i ARNABAT, CASTILLO i SANCHO, *La repressió... a l'Alt Penedès*, 75-112. El detall de les dades pot trobar-se a R. ARNABAT, «La primera repressió franquista a Catalunya (1938-1948): balanç i nous reptes historiogràfics», dins *VIII Encuentro internacional de historiadores del franquismo*, Barcelona, Centre d'Estudis sobre les Èpoques Franquista i Democràtica (CEFID-UAB) - Fundació Cipriano García de CCOO de Catalunya, amb el suport de la Xarxa d'Arxius de CCOO, 2013, https://www.dropbox.com/sh/atvpipvnw1geokl/AAAEXZu2_2rh405tloPjdCiNa?dl=0&preview=Arnabat+Mata%2C+Ramon.pdf.

Priorat), representaven un 2,7% de la població; i a les comarques ebrenques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, un 1,4%.²⁹

Fins a cert punt pot sorprendre que a Catalunya, que comptava 2.921.216 habitants l'any 1936, «només» hi hagués 65.165 persones processades en judicis sumariíssims i que de les seves resultes unes 4.000 fossin executades (un 0,14% de la població). Aquestes xifres tan sols són la punta de l'iceberg de la repressió franquista a Catalunya i no tenen gaire sentit si no les contextualitzem correctament i tenim en compte que entre les 480.000 persones que fugiren de l'avanç franquista per la frontera catalana el gener i febrer de 1939 n'hi havia unes 160.000 que residien a Catalunya.³⁰ I, per tant, pogueren escapar, momentàniament, de la repressió directa i immediata del règim franquista.

Si s'hagués produït, com podia haver estat possible, el tancament de la frontera per les tropes franquistes, la quantitat d'execucions que s'haurien produït a Catalunya hagués estat, segurament, esgarriosa. Franco va preferir allargar la guerra per castigar més durament les forces republicanes, i això va permetre marxar del país bona part dels que havien tingut alguna responsabilitat política, militar o cultural en la trajectòria de la Catalunya autònoma i republicana i en la Guerra Civil.³¹

Cronologia de la repressió

La vesània repressora esclata l'any 1939 amb el processament de 47.305 persones mitjançant judicis militars, dues de cada tres persones processades entre 1938 i 1948 (un 69% del període analitzat). A partir d'aquí es va reduint el nombre de persones processades: 8.546 l'any 1940, 3.182 l'any 1941 i 1.476 l'any 1942 (un 19%). El 12% restant són processades entre 1943 i 1948. Pel que fa a la resolució dels processos militars cal destacar també l'any 1939, amb 29.757 persones sentenciades (47% del període analitzat), i els tres anys següents, amb 22.212 (35%). A comença-

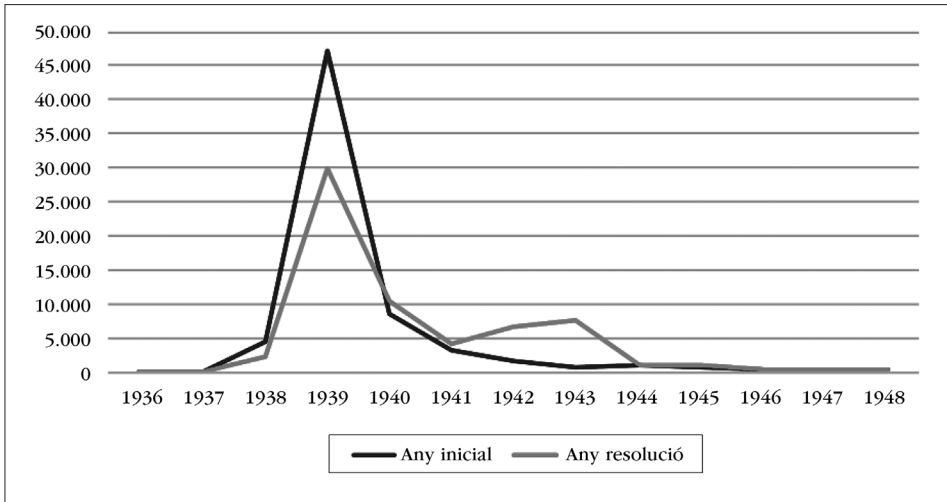
29. Sempre que parlem de comarques de Tarragona en aquest text ens referim a les cinc comarques citades i les dades procedeixen de l'elaboració pròpia i de Ginés Puente, a partir de RECASENS, *La repressió... Conca de Barberà...*; *La repressió... ciutat de Reus...*; *La repressió... Baix Camp...*; *La repressió... Alt Camp...*; *La repressió... Tarragona*; i *La repressió... Priorat*. I, Sempre que parlem de comarques ebrenques en aquest text ens referim a les dues citades, i les dades procedeixen de l'elaboració pròpia i de Ginés Puente, a partir de RECASENS, *La repressió... Ribera d'Ebre*; i *La repressió... Terra Alta...* Tant en un cas com en l'altre, les dades són d'elaboració pròpia, amb la col·laboració de Ginés Puente, a partir dels treballs citats de J. RECASENS.

30. D. DÍAZ ESCULIES, *Entre filferrades: un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*, Barcelona, La Magrana, 1993; G. DREYFUS-ARMAND, *El exilio de los republicanos españoles en Francia*, Barcelona, Crítica, 2000; M.-C. RAFANEU-BOJ, *Los campos de refugiados españoles en Francia*, Barcelona, Omega, 1995; E. PUJOL (coord.), *L'exili català del 1936-1939. Un balanç*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2003; J. VILLARROYA, *1939: derrota i exili*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2000; i *Desterrats. L'exili català de 1939*, Barcelona, Base, 2002. F. VILANOVA, *Exiliats. Proscrits. Deportats*, Barcelona, Empúries, 2006.

31. J. FONTANA, «La repressió franquista», *Del Penedès* 21, 2009, 17-27.

ments de 1949, restaven pendents de sentència 4.609 persones processades en judicis militars iniciats entre 1938 i 1948 (6,8%).³²

GRÀFIC 1
Cronologia dels processos militars: inici i resolució

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

Els estudis locals i comarcals reforcen aquestes conclusions. Al Penedès, el 67% dels processos militars es van iniciar el 1939; a les comarques tarragonines, el 81%; i a les comarques ebrenques la cronologia és una mica diferent, amb un 40% de processos el 1939 i un 30% el 1940.³³

Si fixem la nostra atenció en les execucions de les condemnes a pena de mort, hi trobem una cronologia semblant. Les dades per al conjunt de Catalunya que ofereix Solé Sabaté són molt semblants: un 62% dels executats ho són el 1939 i un 22,5% l'any 1940.³⁴ Al Penedès, el 71% es produeixen l'any 1939; a les comarques tarragonines el 73% el 1939; i a les comarques ebrenques el 51% el 1939 i el 28% el 1940.³⁵

Podem afirmar, doncs, que la barbàrie repressora es concentra en els anys 1939 i 1940. Anys en els quals es mostra amb tota la seva cruesa la brutalitat i la intensitat de la repressió franquista amb les detencions i els empresonaments, els consells de guerra i les execucions de les penes de mort.

32. Els càlculs estan fets a partir de les 68.246 persones processades en judicis militars a Catalunya en el període 1936-1948 (tant sols 31 abans de 1938), independentment de la seva residència.

33. Vegeu les notes 28 i 29.

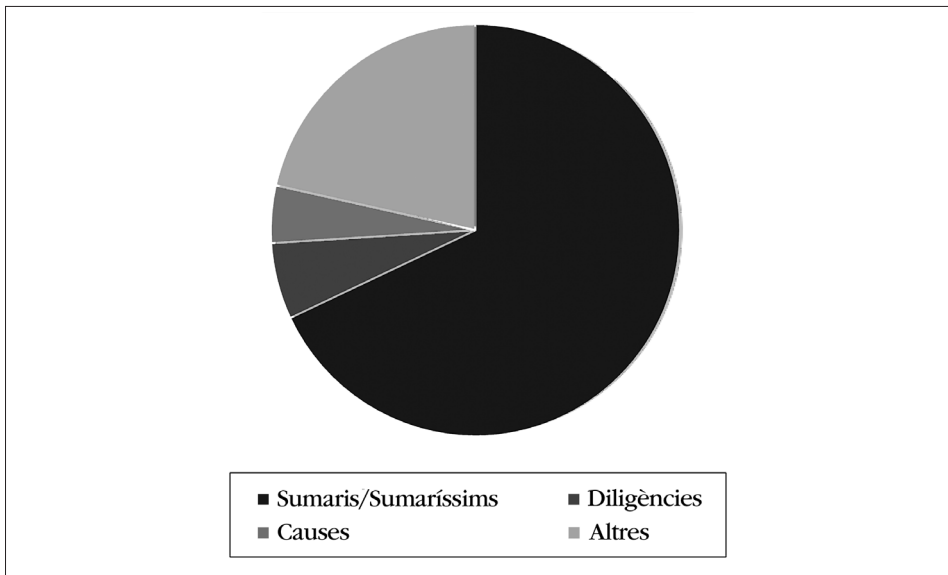
34. SOLÉ SABATÉ, *La repressió...*, 130-134.

35. Vegeu les notes 28 i 29.

Sentències i penes

De les 65.180 persones residents a Catalunya que es veieren immerses en procediments militars entre 1938 i 1948, 44.243 (un 68%) ho foren en sumaris i sumaríssims; 3.888 (un 6%), en diligències prèvies; 2.962 (4,5%) en causes diverses; i 14.087 (un 21,5%), en una altra multitud de formes burocràtiques dels processos militars (vegeu el gràfic 2).³⁶

GRÀFIC 2
Tipologia dels procediments

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

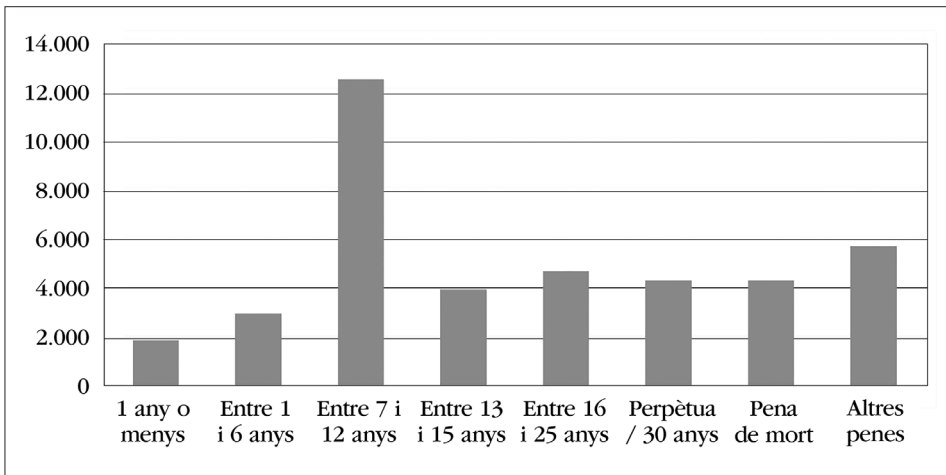
De les 64.974 persones processades i del procediment de les quals sabem el resultat, 39.688 (un 61% del total) van ser finalment condemnades a diverses penes. Això significa que un 2,2% de la població catalana es va veure immersa en algun procés militar i que un 1,4% van ser condemnada a diverses penes. Dit d'una altra

36. La base de dades PJMS-ANC recull informació de diversa documentació judicial militar, així que, «tot i que la tipologia més destacada són els sumaríssims, la documentació derivada de la instrucció i desenvolupament en consell de guerra dels sumaris d'urgència-, també s'hi troben altres tipologies: expedients de depuració de funcionaris, diligències prèvies, expedients informatius o judicials, informacions o procediments previs, entre d'altres». TARRADELLAS i BERNAL, *Procediments judicials militars...*, 18-21. Una síntesi del funcionament dels sumaríssims a R. ARNABAT, «Els judicis militars sumaríssims», dins ARNABAT, CASTILLO I SANCHO, *La repressió... a l'Alt Penedès*, 75-112.

manera, un 7% de les famílies catalanes tingueren algun membre processat; i un 4,5% tingueren algun membre de la família condemnat.

Si fem un repàs a les penes imposades en els judicis militars veiem (gràfic 3) que 1.806 persones (un 4,6%) van ser condemnades a un any o menys de presó; 2.898 persones (un 7,3%), a entre un i sis anys de presó; 12.377 persones (un 31,2%), a entre set i 12 anys de presó; 3.868 persones (un 9,75%), a entre 13 i 15 anys de presó; 4.620 persones (un 11,6%), a entre 16 i 25 anys; 4.244 persones (un 10,7%), a 30 anys o reclusió perpètua; 4.248 persones (un 10,8%), a pena de mort; i 5.627 persones (un 14,2%), a altres penes (vegeu el gràfic 3). Les penes de mort i les cadenes perpètuas (o 30 anys) sumen el 21,5% del total de condemnes; i les d'entre 12 i 20 anys sumen el 51%.

GRÀFIC 3
Penes imposades

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948)

Pel que fa a les penes de mort, de les 4.248 persones que hi van ser condemnades, 3.243 (un 76%) van ser executades. Les persones executades entre 1938 i 1948 a causa dels processos militars sumariíssims signifiquen el 0,11% de la població catalana de 1936. A les comarques barcelonines, les persones executades representen el 0,09% de la població;³⁷ a les comarques tarragonines el 0,2%; a les gironines el 0,16% i a les de Lleida el 0,13%.³⁸

Les dades dels estudis locals i comarcals coincideixen força amb aquestes dades globals. Al Penedès van ser jutjades un 91% de les persones encausades (un 1,8% de

37. Per a les comarques barcelonines, vegeu CORBALÁN, *Justícia...*, 107-108.

38. Les dades de les comarques tarragonines, gironines i lleidatanes procedeixen de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

la població), el 78,5% de les quals (un 1,4% de la població) van ser condemnades a diverses penes.³⁹ A les comarques tarragonines, van ser jutjades un 82% de les persones processades, un 82% de les quals (1,8% de la població) van ser condemnades; i a les comarques ebrenques foren jutjades el 87% de les persones processades, un 90% de les quals (1,4% de la població) foren condemnades.⁴⁰ En el cas de la província de Lleida són condemnades un 82,5% de les persones processades.⁴¹

Distribució comarcal de la repressió

Una ullada ràpida al quadre 1 ens mostra que la comarca del Barcelonès, amb 22.643 persones residents represaliades, representa més d'una tercera part del total (34,8%); seguida, a molta distància, per les comarques del Segrià i el Vallès Occidental, amb prop de 3.000 persones represaliades per comarca, i per les del Bages, el Baix Llobregat i el Maresme, amb prop de 2.000 cada una. Aquestes sis comarques sumen el 53,5% del total de persones represaliades i hi residia el 58,5% de la població catalana.

Pel que fa als percentatges sobre el total de la població de les persones represaliades nascudes a Catalunya, ens movem entre el 0,71% del Barcelonès i el 4,98% del Pallars Sobirà. Mentre que, pel que fa als percentatges de les persones represaliades que vivien a Catalunya, ens movem entre l'1,73 del Baix Empordà i el 6,35% del Pallars Sobirà.

QUADRE 1
Distribució comarcal per naturalesa i residència de les persones processades

<i>Comarques</i>	<i>Hab. 1936</i>	<i>Naturalesa</i>	<i>Residència</i>	<i>% naturalesa</i>	<i>% residència</i>
Alt Camp	29.597	873	690	2,95	2,33
Alt Empordà	67.052	1.447	1.440	2,16	2,15
Alt Penedès	47.496	1.027	1.133	2,16	2,39
Alt Urgell	20.074	445	447	2,22	2,23
Alta Ribagorça	3.476	123	127	3,54	3,65
Anoia	43.226	905	949	2,09	2,20
Aran	5.942	172	191	2,89	3,21
Bages	95.895	1.397	2.103	1,46	2,19
Baix Camp	57.071	1.315	1.402	2,30	2,46
Baix Ebre	58.826	1.340	1.268	2,28	2,16

39. Vegeu la nota 28.

40. Vegeu la nota 29.

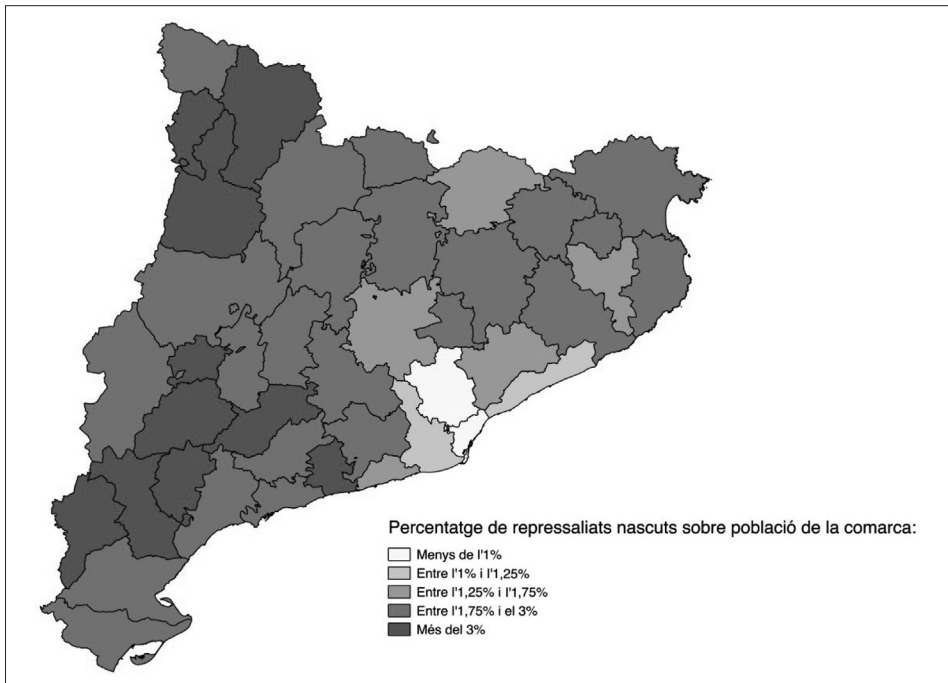
41. MIR, CORRETGÉ, FARRÉ i SAGUÉS, *Repressió econòmica...*, 124-136.

<i>Comarques</i>	<i>Hab. 1936</i>	<i>Naturalesa</i>	<i>Residència</i>	<i>% naturalesa</i>	<i>% residència</i>
Baix Empordà	55.846	1.024	964	1,83	1,73
Baix Llobregat	97.414	1.117	2.283	1,15	2,34
Baix Penedès	17.129	521	483	3,04	2,82
Barcelonès	1.183.697	8.373	22.643	0,71	1,91
Berguedà	40.140	903	861	2,25	2,14
Cerdanya	11.355	221	254	1,95	2,24
Conca de Barberà	25.790	927	827	3,59	3,21
Garraf	28.970	495	791	1,71	2,73
Garrigues	28.364	1.104	934	3,89	3,29
Garrotxa	40.664	877	782	2,16	1,92
Gironès	61.930	996	1.366	1,61	2,21
Maresme	100.873	1.188	1.924	1,18	1,91
Moianès	8.321	240	196	2,88	2,36
Montsià	41.303	1.069	1.112	2,59	2,69
Noguera	41.473	1.240	1.270	2,99	3,06
Osona	77.235	1.718	1.731	2,22	2,24
Pallars Jussà	20.575	756	982	3,67	4,77
Pallars Sobirà	12.369	616	786	4,98	6,35
Pla de l'Estany	16.445	358	332	2,18	2,02
Pla d'Urgell	22.586	737	686	3,26	3,04
Priorat	17.789	741	638	4,17	3,59
Ribera d'Ebre	28.578	1.012	757	3,54	2,65
Ripollès	30.918	512	540	1,66	1,75
Segarra	22.421	648	609	2,89	2,72
Segrià	82.620	2.431	2.995	2,94	3,63
Selva	50.422	997	900	1,98	1,78
Solsonès	11.642	316	245	2,71	2,10
Tarragonès	51.453	1.182	1.509	2,30	2,93
Terra Alta	21.457	952	827	4,44	3,85
Urgell	32.797	940	853	2,87	2,60
Vallès Occidental	142.883	1.386	2.950	0,97	2,06
Vallès Oriental	67.102	1.008	1.385	1,50	2,06
Catalunya	2.921.216	45.649	65.165	1,56	2,23

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

Si centrem l'atenció en les persones represaliades en funció de les comarques on van néixer (mapa 1), podem comprovar que hi ha cinc comarques amb uns percentatges superiors al doble de la mitjana (1,56%): el Pallars Sobirà, la Terra Alta, el Priorat, les Garrigues, el Pallars Jussà, la Conca de Barberà, la Ribera d'Ebre, l'Alta Ribagorça i el Pla d'Urgell. Es tracta de comarques rurals i agràries que experimenten al llarg del primer terç del segle XX un procés d'emigració cap al litoral i les zones urbanes, on les activitats industrials, comercials, de serveis i l'agricultura comercial són predominants. A l'altra costat, les comarques que tenen uns percentatges inferiors a la mitjana: el Vallès Oriental, el Bages, el Maresme, el Baix Llobregat, el Vallès Oriental i el Barcelonès són comarques receptors d'immigració i que estan en ple desplaçament econòmic, bàsicament industrial.⁴²

MAPA 1
Percentatge de persones processades nascudes a cada comarca

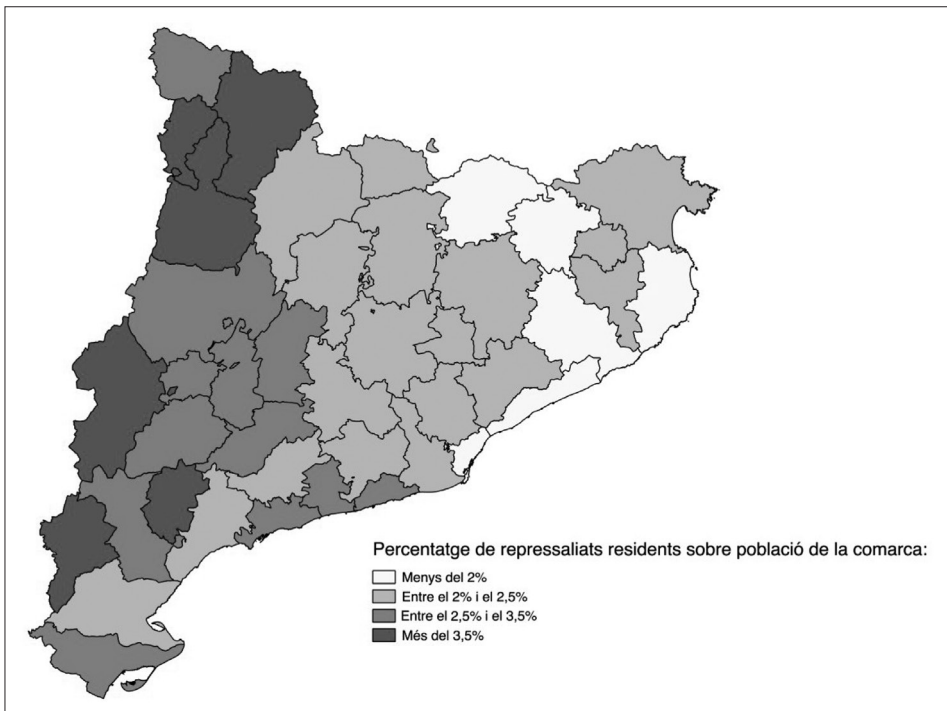
Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948) i la cartografia de la Base municipal de Catalunya 1:5.000 de l'ICGC.

42. J. NADAL (dir.), *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. 4, 5 i 6, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1988-1994; J. NADAL i J. MALUQUER, *Catalunya, la fàbrica d'Espanya*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1985; i B. DE RIQUER i J. CASASSAS (dir.), *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. L'època dels moviments socials, 1900-1930*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995.

Si ara ens centrem en el percentatge de persones represaliades sobre la població de les comarques on residien, ens surt un mapa diferent (mapa 2). Les comarques que registren percentatges més elevats, sensiblement superiors a la mitjana catalana (2,23%) són els dos Pallars, la Terra Alta, l'Alta Ribagorça, el Segrià, el Priorat, les Garrigues, l'Aran, la Conca de Barberà, la Noguera i el Pla d'Urgell, és a dir, comarques lleidatanes (8 sobre 13) i, en menor mesura tarraconines (3 sobre 10). D'aquestes 11 comarques, només una, el Segrià, creix demogràficament entre 1900 i 1930, la resta decreixen. D'altra banda, són comarques allunyades dels passos fronterers més importants. Per contra, les comarques que registren percentatges més baixos de processats (inferiors al 2%) són el Baix Empordà, el Ripollès, la Selva, el Maresme, el Barcelonès i la Garrotxa, és a dir, comarques gironines (4 de 7) i barcelonines (2 de 12); cap d'aquestes sis comarques no perd població, i n'hi ha tres que l'augmenten sensiblement: el Ripollès, el Maresme i el Barcelonès. Aquestes sis comarques són molt properes als passos fronterers més importants, de manera que una part important de les persones que podien ser processades van marxar a l'exili els darrers dies de la guerra.

MAPA 2

Percentatge de persones processades residents a cada comarca

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948) i la cartografia de la Base municipal de Catalunya 1:5.000 de l'ICGC.

La distribució comarcal de la repressió té moltes variables de caràcter polític, econòmic, social i cultural, però una de les més importants és el de la conflictivitat sociopolítica durant el primer terç del segle XX. I és en aquest marc que hem de situar el conflicte agrari entorn de la propietat i l'explotació de la terra, especialment a les comarques vitivinícoles amb contractes de rabassa i parceria: el «conflicte rabassaire».

El «conflicte rabassaire» està directament lligat a les 13 comarques vitivinícoles.⁴³ Els percentatges més alts de persones represaliades es donen en les comarques on predomina l'agricultura comercial: el Priorat, la Conca de Barberà, el Tarragonès, el Baix Penedès, l'Alt Penedès i l'Alt Camp. En canvi, els percentatges més baixos es donen a comarques on l'activitat vitivinícola es combina amb l'activitat industrial: el Maresme, el Vallès Occidental, el Bages i l'Anoia. Al bell mig, dues comarques que combinen totes dues activitats (una comarca vitivinícola i una capital industrialitzada): el Baix Camp i el Garraf.

Podem afirmar que els fets d'octubre de 1934 són una variable importantíssima a l'hora de ponderar la intensitat comarcal de la repressió franquista. El 6 d'octubre del 34 els pagesos van pensar que havia arribat la seva hora, però just uns dies després eren els propietaris els que ho pensaven i, amb el suport de l'estat i dels partits conservadors, endegaren una brutal repressió sobre la pagesia.⁴⁴ El juliol de 1936 els pagesos recobraren la iniciativa i a partir del febrer de 1939 tornaren a ser els propietaris els que volgueren rescabalar-se. El Penedès és una molt bona mostra de tot plegat.⁴⁵

A partir del quadre 1 i del mapa 2, podem concloure que van ser les comarques més rurals i agràries, com les comarques meridionals i occidentals, les que van registrar uns índexs més elevats de repressió. Tot fent una generalització podríem dir que la repressió franquista va perdre intensitat d'oest a est, a mesura que l'exèrcit franquista va ocupar el territori català. De manera que les comarques més intensament represaliades són aquelles més rurals, més allunyades dels principals passos fronterers amb França i que van ser ocupades més primerament per les tropes franquistes. Es tracta de comarques lleidatanes (10 de 13) i tarragonines (8 de 10) que sumen un total de 18 entre les 20 primeres,

43. E. GIRALT (dir.) i R. GARRABOU (coord.), *Història agrària dels Països Catalans. Segles XIX-XX*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, 2006.

44. M. LÓPEZ, *Els fets d'octubre de 1934*, Barcelona, Base, 2013; i A. GONZÁLEZ i VILALTA, M. LÓPEZ ESTEVE i E. UCELAY-DA CAL (ed.), *6 d'octubre: la desfeta de la revolució catalanista de 1934*, Barcelona, Base, 2014.

45. R. ARNABAT, «El 6 d'octubre a l'Alt Penedès: un episodi de lluita social al camp», *L'Avenç* 187, 1994, 40-43; R. SOLER, *Viticultura, desigualtat i conflicte agrari. La lluita per la terra a la Catalunya vitícola (1900-1936)*, Vilafranca del Penedès, URV - Vinseum, 2019, 237-267; M. LÓPEZ ESTEVE, *Contra el cacic, l'usurer i el propietari. Els fets d'octubre de 1934 al Penedès*, Vilafranca del Penedès, 2009 [treball inèdit. Premi IV Beca Penedès de Recerca Històrica]; N. JANÉ, *La lluita per la terra al Penedès de la Segona República*, Vilafranca del Penedès, 2006 [treball inèdit. Premi II Beca Penedès de Recerca Històrica]; i A. VIRELLA, *La revolució d'octubre a Vilanova: visions d'un espectador*, Vilanova i la Geltrú, IEP, 2001.

amb un percentatge global del 3,1% de persones represaliades. Dins de les 20 comarques amb els índexs de repressió més alts només trobem dues comarques barcelonines: el Garraf i l'Alt Penedès. Per contra, les comarques menys intensament represaliades són aquelles més urbanes, més properes als passos principals de la frontera francesa i que van ser ocupades més tardanament per les tropes franquistes. Són, fonamentalment, comarques barcelonines (10 de 12) i gironines (7 de 7) que sumen un total de 16 d'entre les 22 amb índexs de repressió més baixos: un 2% global. A més de les de l'Alt Camp, la Cerdanya, l'Alt Urgell, el Baix Ebre i el Solsonès.

Si agafem l'actual divisió veguerial de Catalunya, tal com podem veure en el quadre 2 i el mapa 3, podem comprovar que les vegueries amb un percentatge més elevat de naturals i de residents processats en judicis militars són l'Alt Pirineu i Arán, Lleida, el Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre, és a dir, la part meridional i occidental de Catalunya. En canvi, les vegueries que registren percentatges més baixos són les del Penedès, Barcelona, Catalunya Central i Girona.⁴⁶

QUADRE 2
Distribució per vegueries de les persones processades

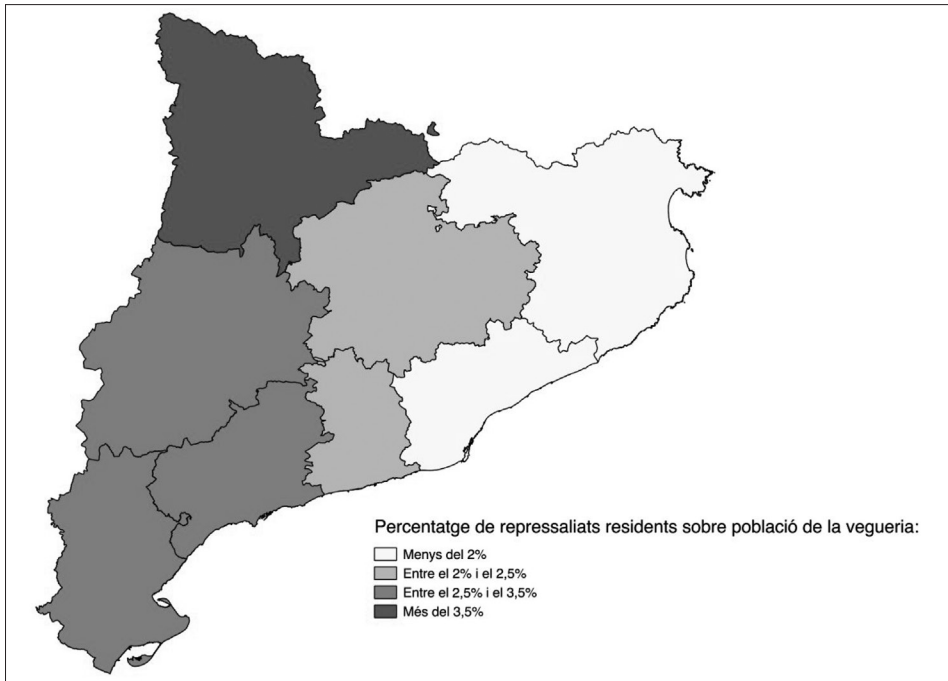
<i>Vegueries</i>	<i>Hab. 1936</i>	<i>Naturals</i>	<i>Residents</i>	<i>% naturals</i>	<i>% residents</i>
Alt Pirineu i Aran	73.791	2.333	2.787	3,16	3,78
Barcelona	1.591.969	13.072	31.185	0,82	1,96
Camp de Tarragona	181.700	5.038	5.066	2,77	2,79
Catalunya Central	233.233	4.574	5.136	1,96	2,20
Girona	323.277	6.211	6.324	1,92	1,96
Lleida	230.261	7.100	7.347	3,08	3,19
Penedès	136.821	2.948	3.356	2,15	2,45
Terres de l'Ebre	150.164	4.373	3.964	2,91	2,64
Catalunya	2.921.216	45.649	65.165	1,56	2,23

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

46. Hem incorporat la comarca de l'Anoia sencera al Penedès en aquestes operacions.

MAPA 3

Percentatge de persones processades residents a cada vegueria

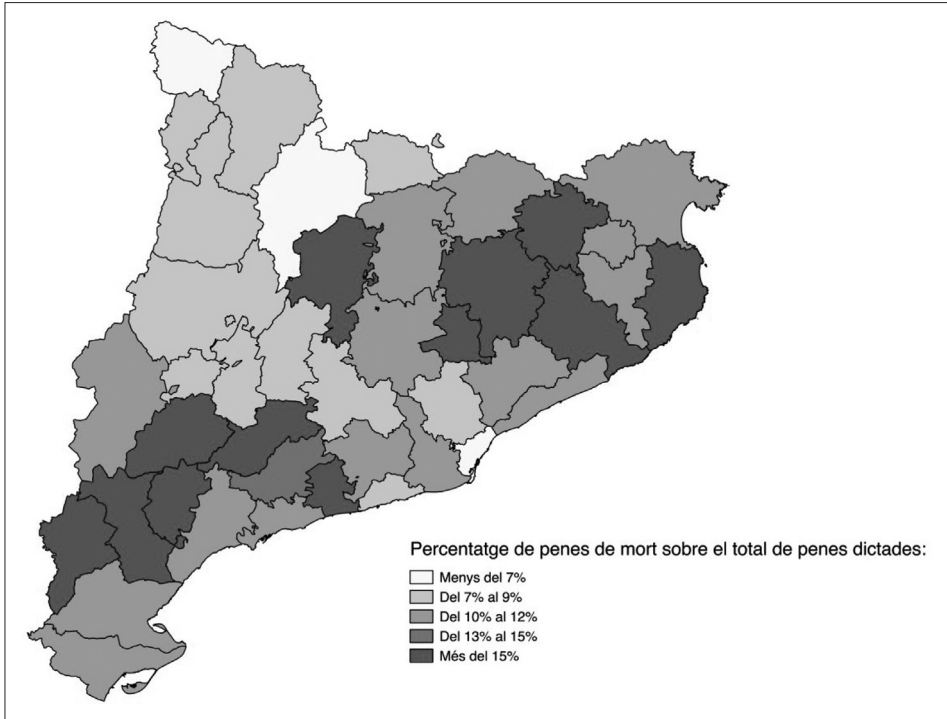
Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948) i la cartografia de la Base municipal de Catalunya 1:5.000 de l'ICGC.

Intensitat comarcal de la repressió

Per tal de mesurar la intensitat de la repressió comarcal poden analitzar l'impacte de les penes de mort i de les execucions sobre el total de penes imposades i sobre la població. En el mapa 4 hem reflectit el percentatge de penes de mort sobre el total de penes dictades sobre els residents a cada comarca. Els percentatges més elevats es donen a la Conca de Barberà (23%), la Garrotxa (22%), les Garrigues (20%), la Ribera d'Ebre (20%), la Terra Alta (20%), el Moianès (20%), el Solsonès (19%), la Selva (18%) i Osona (18%). I els més reduïts a l'Alt Urgell (6%), el Barcelonès (7%), l'Urgell (8%), la Noguera (8%), el Pallars Jussà (8%), el Vallès Occidental (8%) i l'Anoia (8%).⁴⁷

47. Els estudis locals i comarcals coincideixen amb aquestes dades: vegeu les notes 28 i 29; BARALLAT, *La repressió...*, 253-254; FARRÉS, *La repressió...*, 146-156; DOMÈNECH i VÁZQUEZ, *La repressió...*, 171-179; i GALOFRÉ, *La repressió...*, 75-130.

MAPA 4
Percentatge de penes de mort sobre el total de penes dictades

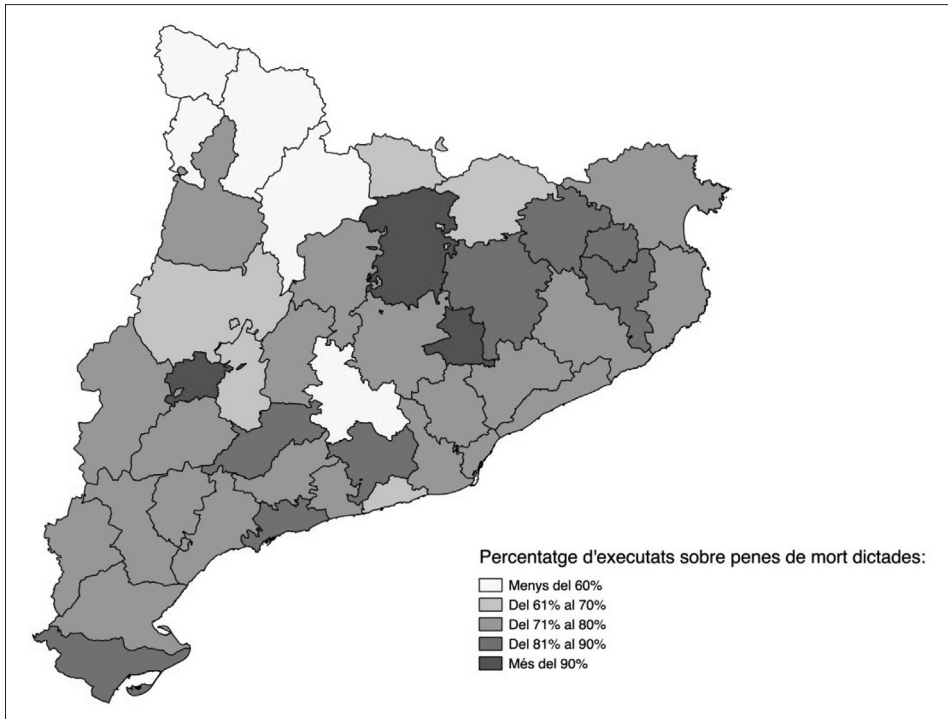

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948) i la cartografia de la Base municipal de Catalunya 1:5.000 de l'ICGC.

En el mapa 5 podem veure els percentatges comarcals de les execucions sobre el total de persones sentenciades a penes de mort. Les comarques que registren un percentatge més elevat són el Moianès (93%), el Pla d'Urgell (91%), el Berguedà (90%), el Pla de l'Estany (90%), la Conca de Barberà (89%), l'Alt Penedès (87%), el Montsià (82%), Osona (82%), el Tarragonès (82%) i la Garrotxa (81%). En canvi, les comarques que registren percentatges més reduïts són l'Alta Ribagorça (33%), el Pallars Sobirà (39%), l'Alt Urgell (56%), l'Anoia (60%), la Cerdanya (62%), la Noguera (66%), l'Urgell (67%), el Garraf (69%) i el Ripollès (69%).

MAPA 5

Percentatge de persones executades sobre penes de mort dictades

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948) i la cartografia de la Base municipal de Catalunya 1:5.000 de l'ICGC.

A Catalunya es van dictar 4.248 penes de mort (0,15% de la població), de les quals es van executar 3.243 (un 0,11% de la població), un 76,5% de les persones sentenciades.⁴⁸ Com podem veure en el quadre 3 i en el mapa 6, hi ha nou comarques que destaquen per la intensitat repressiva de les penes de mort i de les execucions: la Conca de Barberà (0,53% i 0,47%, respectivament), les Garrigues (0,49% i 0,37%), la Terra Alta (0,48% i 0,38%); el Priorat (0,38% i 0,28%), la Ribera d'Ebre (0,36% i 0,27%), el Baix Penedès (0,34% i 0,27%), el Moianès (0,32 i 0,30%), la Garrotxa (0,31% i 0,25%) i Osona (0,27% i 0,22%).

48. Vegeu SOLÉ SABATÉ, *La repressió...*, 333-640. Al País Valencià, 4.714 persones van ser executades a partir de penes de mort dictades pels tribunals militars franquistes, això significava un 0,24% de la població, el doble que a Catalunya. Vegeu V. GABARDA, *Els afusellaments al País Valencià, 1938-1956*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2007 [Alfons el Magnànim - IVEI, 1996].

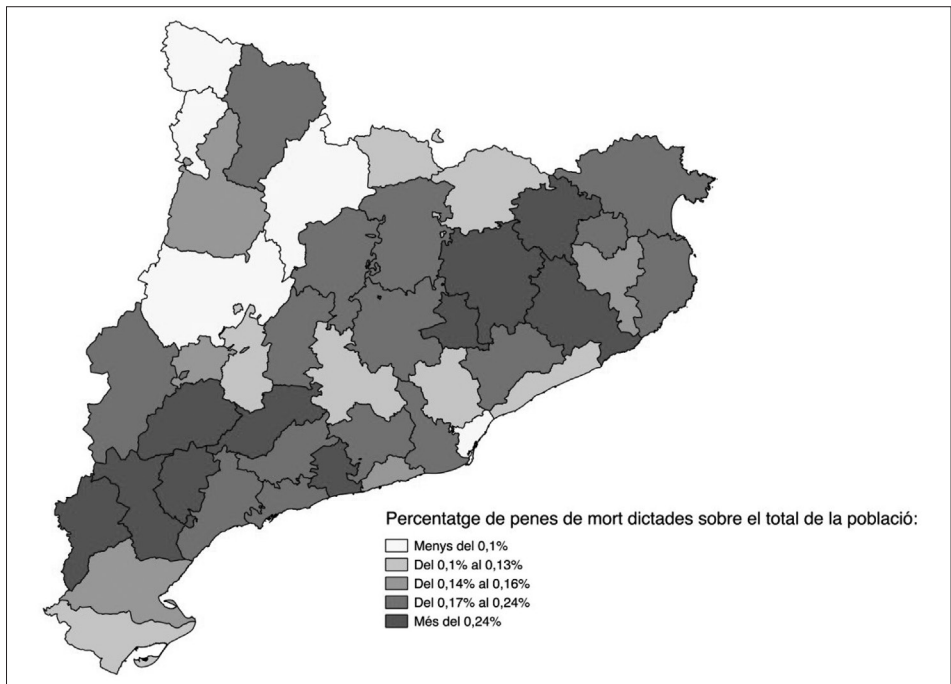
QUADRE 3
Distribució comarcal de les penes de mort dictades i executades

<i>Comarca</i>	<i>Hab. 1936</i>	<i>Penes de mort</i>	<i>Execucions</i>	<i>% penes de mort/bab.</i>	<i>% execucions/bab.</i>
Alt Camp	29.597	64	48	0,22	0,16
Alt Empordà	67.052	120	94	0,18	0,14
Alt Penedès	47.496	89	77	0,19	0,16
Alt Urgell	20.074	16	9	0,08	0,04
Alta Ribagorça	3.476	3	1	0,09	0,03
Anoia	43.226	50	30	0,12	0,07
Aran	5.942	0	0	0,00	0,00
Bages	95.895	169	134	0,18	0,14
Baix Camp	57.071	106	77	0,19	0,13
Baix Ebre	58.826	82	62	0,14	0,11
Baix Empordà	55.846	111	80	0,20	0,14
Baix Llobregat	97.414	179	139	0,18	0,14
Baix Penedès	17.129	59	46	0,34	0,27
Barcelonès	1.183.697	911	669	0,08	0,06
Berguedà	40.140	71	64	0,18	0,16
Cerdanya	11.355	13	8	0,11	0,07
Conca de Barberà	25.790	136	121	0,53	0,47
Garraf	28.970	42	29	0,14	0,10
Garrigues	28.364	140	104	0,49	0,37
Garrotxa	40.664	126	102	0,31	0,25
Gironès	61.930	102	82	0,16	0,13
Maresme	100.873	121	90	0,12	0,09
Montsià	41.303	51	42	0,12	0,10
Noguera	41.473	41	27	0,10	0,07
Osona	77.235	208	171	0,27	0,22
Pallars Jussà	20.575	29	21	0,14	0,10
Pallars Sobirà	12.369	23	9	0,19	0,07
Pla d'Urgell	22.586	35	32	0,15	0,14
Pla de l'Estany	16.445	29	26	0,18	0,16
Priorat	17.789	67	50	0,38	0,28
Ribera d'Ebre	28.578	103	77	0,36	0,27
Ripollès	30.918	39	27	0,13	0,09

<i>Comarca</i>	<i>Hab. 1936</i>	<i>Penes de mort</i>	<i>Execucions</i>	<i>% penes de mort/hab.</i>	<i>% execucions/hab.</i>
Segarra	22.421	37	29	0,17	0,13
Segrià	82.620	153	110	0,19	0,13
Selva	50.422	126	97	0,25	0,19
Solsonès	11.642	28	21	0,24	0,18
Tarragonès	51.453	104	85	0,20	0,17
Terra Alta	21.457	104	81	0,48	0,38
Urgell	32.797	39	26	0,12	0,08
Vallès Occidental	142.883	163	118	0,11	0,08
Vallès Oriental	67.102	132	103	0,20	0,15
Moianès	8.321	27	25	0,32	0,30
Catalunya	2.921.216	4.248	3.243	0,15	0,11

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

MAPA 6
Percentatge de penes de mort dictades sobre el total de la població

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948) i la cartografia de la Base municipal de Catalunya 1:5.000 de l'ICGC.

Comparant els mapes 2, 4, 5 i 6, podem veure que hi ha una forta coincidència entre la densitat repressiva general (quadre 1) i la intensitat repressiva (quadre 3). Així, les comarques de la Conca de Barberà, el Priorat, la Terra Alta i les Garrigues registraren nivells alts de repressió quantitativa i qualitativa. Les comarques de la Ribera d'Ebre, el Baix Penedès, el Moianès, la Garrotxa i Osona registraren una repressió molt dura (penes de mort i execucions) i molt intensa. Per contra, les comarques lleidatanes dels dos Pallars, l'Alta Ribagorça, el Segrià, l'Aran, la Noguera i el Pla d'Urgell, amb alta densitat repressiva genèrica, registren una baixa densitat pel que fa a execucions. Finalment, les comarques que registren menys intensitat repressiva són: l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, l'Anoia, l'Aran, el Barcelonès, la Cerdanya, la Noguera, el Pallars Sobirà, el Ripollès, l'Urgell i el Vallès Occidental. Podem afirmar, doncs, que les comarques que registren una repressió més intensa i selectiva són, majoritàriament, comarques que arrossegaven conflictes agraris de llarga durada.

Distribució municipal de la repressió

Si passem de l'àmbit comarcal al municipal, podem veure que es dona una correlació inversa entre la grandària del municipi i el percentatge de persones processades en judicis militars sobre el total de la població: com menys habitants té el municipi, més elevat és el percentatge (quadre 4). Així, els municipis petits, els de menys de 2.500 habitants, són els que tenen els índexs més elevats: entre el 2,77% i el 2,58%. Els municipis mitjans, els d'entre 2.500 i 10.000 habitants, es mouen entre el 2,37% i el 2,27%. I els municipis grans (més de 10.000 habitants) són els que registren els percentatges més baixos, d'entre el 2,15%, en els municipis d'entre 10.000 i 30.000 habitants, i l'1,95%, en els nou municipis de més de 30.000 habitants, inclosa Barcelona, amb 1.062.157 habitants.

QUADRE 4
Processats per municipis agrupats per la seva població

<i>Habitants per municipi</i>	<i>Nombre de municipis</i>	<i>Nombre d'habitants</i>	<i>Municipi de naixement</i>	<i>%</i>	<i>Municipi de residència</i>	<i>%</i>
Menys de 1.000	497	280.426	8.870	3,16	7.764	2,77
1.000-2.500	283	431.433	11.473	2,66	11.142	2,58
2.501-5.000	87	300.946	6.327	2,10	7.129	2,37
5.000-10.000	44	298.991	4.548	1,52	6.773	2,27
10.000-30.000	12	212.015	2.799	1,32	4.558	2,15
Més de 30.000	9	1.397.405	11.271	0,81	27.290	1,95
Catalunya	932	2.921.216	45.288	1,55	64.656	2,21

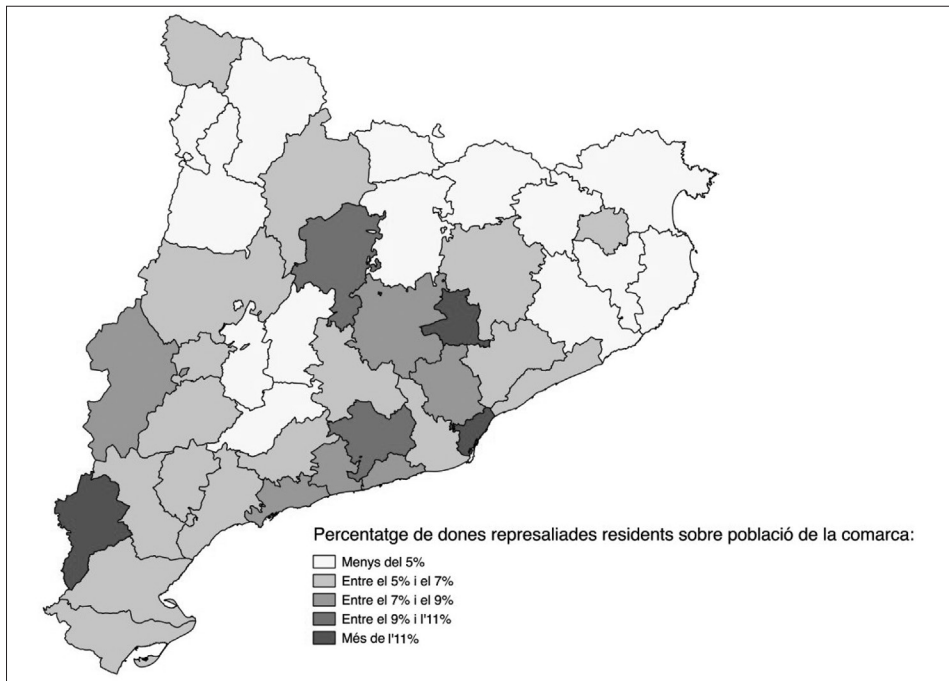
Font: pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

Aquestes dades es confirmen plenament en els estudis comarcals del Penedès, les comarques de Tarragona i les terres ebrenques, amb l'excepció de Gandesa, que té també uns percentatges elevats (2%).⁴⁹

Gèneres, edats i grups socials

Del total de persones amb residència a Catalunya processades pels tribunals militars, 59.982 (un 92%) eren homes i 5.253 (un 8%) eren dones. El percentatge de dones sobre el total de persones processades supera el 9% a les comarques del Moianès (13,27%), la Terra Alta (12,45%), el Barcelonès (11,63%), el Solsonès (9,80%) i l'Alt Penedès (9,18%). En canvi, les dones representen menys del 5% a les comarques del Baix Empordà (1,87%), la Selva (2,67%), la Segarra (2,96%), l'Alta Ribagorça (3,15%), el Pallars Jussà (3,26%), l'Urgell (3,63%), el Gironès (3,66%), el Pallars Sobirà (3,69%), la Cerdanya (3,94%), la Garrotxa (4,09%), la Conca de Barberà (4,11%), l'Alt Empordà (4,58%), el Berguedà (4,76%) i el Ripollès (4,81%) (mapa 7).

MAPA 7
Percentatge de dones sobre el total de persones processades

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948) i la cartografia de la Base municipal de Catalunya 1:5.000 de l'ICGC.

49. Vegeu les notes 28 i 29.

Els estudis locals i comarcals confirmen aquestes percentatges. Al Penedès un 95% de les persones represaliades pels tribunals militars són homes i un 5% dones. A les comarques de Tarragona els homes representen el 93% del total i les dones el 7 %, i els percentatges més elevats de dones es donen a les ciutats de Tarragona (10,5%) i Reus (8%), mentre que a les comarques de l'Ebre, els homes representen el 94% i les dones el 6%.⁵⁰

En canvi, el percentatge de dones sobre el total de persones empresonades a Catalunya (unes 30.000 l'any 1940) se situa en el 16%.⁵¹ Les dones, a més de la pèrdua dels drets i llibertats assolides durant la República, s'emportaren la pitjor part de l'anomenada repressió social, la que es produïa en el dia a dia, en la vida quotidiana: el control social, els càstigs i la degradació pública.⁵²

Es fa difícil en aquest cas d'establir gaires relacions entre els percentatges de dones i algunes casuístiques comarcals. Amb tot, n'apuntem algunes: els percentatges més elevats de dones entre les persones processades es donarien a les comarques més poblades i industrialitzades i a les viles i ciutats, on les dones havien adquirit una major protagonisme social i polític i el grau d'alfabetització de les dones era més elevat.⁵³

Pel que fa a l'edat de les persones processades: un 59% tenien entre 20 i 40 anys, un 37,5% més de 40 anys i un 3,5% menys de 20 (gràfic 4). El percentatge del grup d'entre 20 i 40 anys és molt semblant entre homes i dones; en canvi el percentatge de joves (menors de 20 anys) és el doble entre les dones (7,75%) que entre

50. Vegeu les notes 28 i 29.

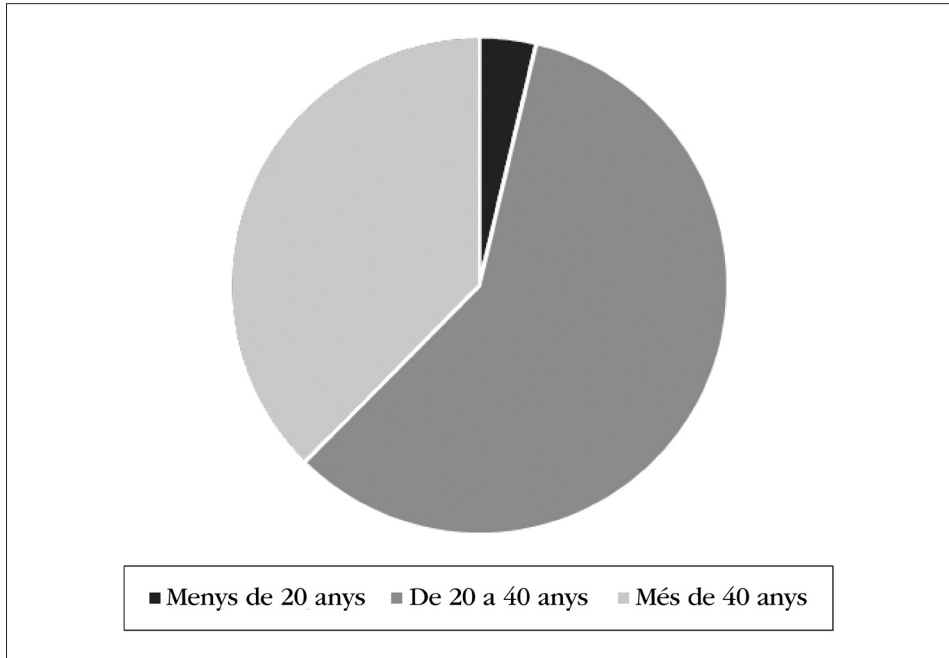
51. R. VINYES, *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*, Madrid, Temas de Hoy, 2002. T. CUEVAS, *Cárcel de mujeres: 1939-1945*, Barcelona, Siroko Books, 1985; i *Mujeres en las cárceles franquistas*, Madrid, Casa de Campo, 1982. MOLINA, *La presó de dones...*; M. DUCH, «Una perspectiva de género de la represión concentracionaria franquista a partir del caso de la cárcel de las Oblatas de Tarragona (1939-1943)», *Studia Histórica. Historia contemporánea* 29, 2011, 315-336; SUBIRATS i POY, *Les Oblates...* Vegeu també, C. YAGÜE, *Madres en prisión, historia de las cárceles de mujeres a través de vertiente maternal*, Granada, Comares, 2007.

52. G. GÓMEZ, *El exilio interior. Cárcel y represión en la España franquista*, Madrid, Taurus, 2009; J. FABRE, *La presó també era a fora. Dones i nens víctimes de la postguerra*, Badalona, Ara Llibres, 2007; M. VILANOVA, *Las mayorías invisibles. Explotación fabril, revolución y represión*, Barcelona, Icària, 1996; C. MIR, *Vivir...*, 84-193; M. DUCH, «Supervivència i repressió en la postguerra: una perspectiva de gènere», DIVERSOS AUTORS, *Tiempos de Silencio*, València, Fundació d'Estudis i Iniciatives sociolaborals, 1999, 28-33; A. EGIDO i J. J. MONTES (eds.), *Mujer, franquismo y represión: una deuda histórica*, Madrid, Sanz y Torres, 2018; DUQUE et al., *Las dones del Prat...*; B. MORENO, *Veus de dones II. El franquisme a l'Alt Penedès*, Vilafranca del Penedès, Ajuntament de Vilafranca del Penedès, 2006; R. VINYES, *El daño y la memoria. Las prisiones de Maria Salvo*, Barcelona, Plaza & Janés, 2004; C. MOLINERO, «Mujer, Franquismo, Fascismo. La clausura forzada en un mundo pequeño», *Historia Social* 30, 1998, 97-118; i E. BARRANQUERO (ed.), *Mujeres en la Guerra Civil y el Franquismo: violencia, silencio y memoria de los tiempos difíciles*, Málaga, CEDMA, 2010.

53. Vegeu el *Censo de la población de España en 1930*, Madrid, talleres del Instituto Geográfico y Catastral, 1932, vol. III, Cuaderno número 7: <http://www.ine.es/inebaseweb/treeNavigation.do?tn=92538&tns=101908#101908>.

els homes (3,34%), mentre que en els percentatges de majors de 40 anys, és inferior en els dones (35,33%) que en els homes (37,75%).⁵⁴ Resumint podem dir que les dones processades eren més joves que els homes processats.

GRÀFIC 4
Grups d'edat de les persones processades

Font: elaboració pròpia a partir de la base de dades PJMS-ANC (1938-1948).

Els estudis comarcals i locals coincideixen en aquests percentatges. Al Penedès, un 61% de les persones represaliades tenien entre 21 i 40 anys i un 36% tenien 41 anys o més.⁵⁵ A les comarques tarragonines, un 51% tenia entre 21 i 40 anys i un 45% més de 40 anys; i a les comarques ebrenques un 60% i un 36%, respectivament.⁵⁶ A les comarques lleidatanes, un 60% tenien entre 21 i 40 anys i un 37,5% en tenien 41 o més.⁵⁷ També són semblants les dades d'Osona, amb un 52% d'entre 21 i 40 anys i un 45% de 41 anys o més.⁵⁸ Podem assenyalar que es produeix una

54. Els càlculs estan fets a partir de les 65.618 persones (60.363 homes i 5.255 dones) processades en judicis militars a Catalunya en el període 1936-1948 i de les quals coneixem les edats: un 96% del total.

55. Vegeu la nota 28.

56. Vegeu la nota 29.

57. BARALLAT, *La repressió...*, 193-228.

58. DOMÈNECH i VÁZQUEZ, *La repressió...*, 116-126; i FARRÉS, *La repressió...*, 107-114.

forta correlació entre els llocs que tenen un percentatge més elevat de dones represaliades i els que el tenen de joves represaliats.

La poca presència de joves s'explicaria, en part, pel fet que molts joves enrolats a l'exèrcit republicà seguien el camí de l'exili, ja que la majoria eren solters i no tenien lligams econòmics al municipi on residien, mentre que els membres dels altres grups d'edat, sovint estaven casats i tenien lligams econòmics. Aquests lligams familiars i el fet de creure's les paraules de Franco segons les quals aquells que no tenien delictes de sang podien tornar a casa seva que no serien molestats, va fer que molts adults que en un primer moment havien sortit del país hi tornessin, de manera que van quedar dins la xarxa repressiva franquista.

Pel que fa a l'estat civil, tot i que la base de dades general no ens ofereix aquesta informació, podem afirmar, a partir dels estudis locals i comarcals, que les dues tercers parts de les persones represaliades penedesenques estaven casades i una tercera part eren solteres.⁵⁹ L'excepció són les comarques lleidatanes, on el percentatge de casades arriba al 81%.⁶⁰

Finalment, pel que fa al nivell d'instrucció, tot i que la base de dades general no ens ofereix aquesta informació, podem assenyalar que, segons les recerques locals i comarcals, entre el 84% i el 90% de les persones processades tenien algun nivell d'instrucció.⁶¹

Activitats econòmiques i professions

La base de dades de referència no ens proporciona la professió dels represaliats, per tant, farem dues aproximacions: una des de les persones executades i una altra des de les persones processades. Pel que fa a la primera, les dades d'Enric Tarradellas i Àngels Bernal sobre les 3.358 persones executades indiquen que un 41% eren pagesos i jornalers; un 29% eren treballadors industrials i menestrals; i un 30% treballaven en el sector terciari.⁶² Les dades que ofereix Josep M. Solé Sabaté sobre els executats catalans s'hi assemblen força: un 45,5% són pagesos, un 30,5% treballadors, un 16% menestrals i un 5,5% professionals.⁶³ Les dades de Joan Corbalán sobre la província de Barcelona distribueixen per sectors productius les activitats laborals dels executats: un 16% pertanyien al sector primari, un 35% al secundari i un 48% al terciari.⁶⁴

Quant a les activitats econòmiques de les persones represaliades, trobem diferències importants entre les comarques catalanes. Al Penedès destaca l'important presència de pagesos, amb un 43%, seguida dels treballadors assalariats, amb un 25%, i

59. Vegeu les notes 28 i 29; DOMÈNECH i VÁZQUEZ, *La repressió...*, 116-126; i FARRÉS, *La repressió...*, 107-114.

60. BARALLAT, *La repressió...*, 193-228.

61. Vegeu les notes 28 i 29; i BARALLAT, *La repressió...*, 193-228.

62. Elaboració pròpia a partir de TARRADELLAS i BERNAL, *Procediments judicials militars...*, 81-101.

63. Elaboració pròpia a partir de les dades de SOLÉ SABATÉ, *La repressió...*, 239-241 i 262-263.

64. CORBALÁN, *Justícia...*, 107-136.

de la gent d'ofici, amb un 18%.⁶⁵ A les comarques tarragonines, els pagesos representen el 40,5% dels represaliats, els treballadors el 22% i els menestrals el 17,5. A les comarques ebrenques, trobem un percentatge molt més elevat de pagesos, amb un 63%, seguits dels treballadors, amb el 17,5%; dels menestrals, amb el 7,5%; dels professionals, amb el 5,5%; i de les mestresses de casa, amb el 5,5%. A les ciutats de Reus i Tarragona la majoria de les persones represaliades són treballadors (amb el 35,5% de mitjana), seguides dels menestrals (21%) i dels professionals (19%).⁶⁶ A les dues principals ciutats d'Osona, Vic i Manlleu, un 13% eren pagesos, un 61% treballadors, un 9% professionals i un 8 artesans i menestrals.⁶⁷ A les comarques de Lleida, pagesos i jornalers agrícoles representaven el 52,5% dels empresonats; els artesans i menestrals, el 21,5%; els treballadors assalariats, un 13%; els professionals liberals, un 5,5%; i les mestresses de casa, un 6%.⁶⁸ Arreu són les classes treballadores del camp i la ciutat les que pateixen més directament la repressió franquista, depenent els percentatges de les realitats socioeconòmiques de cada comarca i municipi.

Cultures polítiques

Igual que en l'apartat anterior, farem dues aproximacions a les cultures polítiques: una des de les persones executades i una altra des de les persones processades. Agruparem les adscripcions polítiques de les persones represaliades en tres grans cultures polítiques: l'anarquista, dins la qual incloem les adscripcions al sindicat de la CNT, la Federació Anarquista Ibèrica i les Joventuts Llibertàries; la republicana, en la qual incloem la gent de l'Esquerra Republicana de Catalunya, l'Estat Català i la Unió de Rabassaires; i la socialista-comunista, en què situem els adherits al Partit Socialista Unificat de Catalunya, al sindicat de la UGT i al POUM. Sempre, però, amb tota la prudència necessària pel que significa que les dades procedeixin de les causes militars: les adscripcions estan atorgades pels represors.

Pel que fa a les persones executades, les dades d'Enric Tarradellas i Àngels Bernal sobre el període 1939-1980 indiquen quant a la filiació sindical que un 65% eren de la CNT, un 27% de la UGT i un 8% de la Unió de Rabassaires; mentre que, pel que fa a la filiació política, un 41% pertanyien a organitzacions republicanes i catalanistes, un 29% a organitzacions anarquistes i un 28% a organitzacions socialistes i comunistes.⁶⁹ Les dades que ofereix Josep M. Solé Sabaté són força diferents: un 43,5% pertanyien al món republicà catalanista, un 41,5% al món anarcosindicalista i un 15% al món socialista-comunista.⁷⁰ D'altra banda, les dades de Joan Corbalán sobre la província de Barcelona respecte a l'acció sindical indiquen que un 74% dels executats eren cenetistes, un 16% ugetistes i un 10% de la Unió de Rabas-

65. Vegeu la nota 28.

66. Vegeu la nota 29.

67. FARRÉS, *La repressió...*, 107-114; i DOMÈNECH i VÁZQUEZ, *La repressió...*, 116-126.

68. BARALLAT, *La repressió...*, 193-228.

69. Elaboració pròpia a partir de TARRADELLAS i BERNAL, *Procediments judicials militars...*, 102-105.

70. Elaboració pròpia a partir de SOLÉ SABATÉ, *La repressió...*, 264-265.

saïres; i quant a l'acció política, un 42% eren republicans catalanistes, un 31% eren anarquistes i un 27% socialistes i comunistes.⁷¹

Quant a les persones processades, al Penedès un 41,5% són adscrites a l'anarquisme, un 34% al republicanisme catalanista i un 24,5% al socialisme i comunisme.⁷² A la Conca de Barberà, un 48,5% dels represaliats pertanyien a la família política de l'anarquisme, un 40% a la família republicana i un 11,5% a la família socialista-comunista.⁷³ A les comarques de Lleida la filiació politicosindical dels represaliats seria d'un 38,5% d'anarcosindicalistes, un 32,5% de republicans i un 30% de socialistes i comunistes.⁷⁴ A Vic, els anarcosindicalistes representen el 47,5% dels represaliats, els republicans un 27% i els socialistes i comunistes un 24,5%.⁷⁵ I a Manlleu, els anarquistes representen un 37% dels represaliats, els republicans un 31% i els socialistes i comunistes un 32%; i quant a la filiació sindical: un 58% estaven afiliats a la CNT, un 34% a la UGT i un 8% a la Udr.⁷⁶

Les dades generals i les dades comarcals, tot i les diferències, coincideixen que els col·lectius més importants de persones represaliades eren els que conformaven les cultures polítiques anarquista i republicana, seguides a una certa distància de la socialista i comunista. Tot plegat en lògica correspondència amb les cultures polítiques majoritàries entre les classes populars catalanes, especialment entre els obrers, els pagesos i els menestrals.

Finalment, hi ha una altra dada que cal destacar i que hem pogut comprovar en el cas del Penedès: el 20% dels represaliats havien estat alcaldes i/o regidors durant els anys republicans.⁷⁷ Una xifra considerable, si tenim en compte que d'alguns represaliats no es disposa d'aquesta informació, i que bona part dels que van ocupar càrrecs municipals durant la Guerra Civil van marxar a l'exili.

Conclusions

L'objectiu de la repressió franquista era tallar de soca-rel l'ampli moviment democràticorepublicà (reformista i revolucionari) que es desenvolupà arreu del país i assegurar la pervivència del «Nuevo Estado». Per aconseguir-ho desplegà un complex sistema repressiu que es mantingué, amb diversa intensitat, durant tota la dictadura. Amb tot, hem de recordar que una part de la societat catalana participà en la implementació del nou règim i de la repressió franquista. Precisament per tot això, el tema de la repressió és un dels més incòmodes de la història i la memòria del franquisme al nostre país.⁷⁸

71. Elaboració pròpia a partir de CORBALÁN, *Justícia...*, 107-136.

72. Vegeu la nota 28.

73. Elaboració pròpia a partir de RECASENS, *La repressió... Conca de Barberà...*

74. BARALLAT, *La repressió...*, 239-251.

75. FARRÉS, *La repressió...*, 107-114.

76. DOMÈNECH i VÁZQUEZ, *La repressió...*, 116-126.

77. Vegeu la nota 28.

78. R. VINYES (ed.), *El estado y la memoria*, Barcelona, RBA, 2009; i *Asalto a la memoria*, Barcelona, Los Libros del Lince, 2011. A. ALONSO, *La represión franquista: mito, olvido y memo-*

La base de dades dels «Procediments judicials militars» que hem treballat per al període 1938-1948 en aquest text, ens mostra que 65.165 persones que residien a Catalunya (un 2,2% del total) van ser processades en judicis militars sumaríssims; i que 45.649 (un 70%) d'aquestes persones hi havien nascut. De les 65.165 persones processades, 39.688 (un 61%) foren finalment condemnades a diverses penes (un 1,4% de la població catalana). Dit d'una altra manera, aproximadament 52.000 famílies catalanes (un 7% del total) van tenir algun membre seu processat; i unes 32.000 (un 4%) en tingueren algun de condemnat.

Tot i que el pal de paller de la repressió franquista fou la justícia militar i els judicis sumaríssims, no podem oblidar els judicis de *responsabilitats polítiques*, ni les *depuracions*, ja que fou el conjunt d'actuacions de la xarxa repressiva el que va permetre reprimir durament tot el moviment democràticorepublicà, implantar-hi la por i paralitzar a la societat. Els estudis realitzats al Penedès que abasten tot tipus de repressió franquista indiquen que un 2,7% de la població (un 11% de les famílies) patí alguna o algunes d'aquestes tres repressions; i que un 2,1% de la població (un 8,5% de les famílies) fou condemnada. Caldria afegir-hi els que passaren pels camps de concentració i que al Penedès representaven un 3% de la població.⁷⁹ Si extrapoléssim aquestes dades a tot Catalunya, voldria dir que unes 80.000 persones haurien caigut en la xarxa judicial repressiva franquista i que unes 61.500 van ser finalment sancionades. Si hi afegim les persones que calculem que van passar pels camps de concentració (87.600 persones), però tenint en compte que moltes d'aquestes persones (aproximadament una tercera part) van anar a parar al sistema repressiu judicial, podem situar en unes 138.000 les persones que es van trobar immerses en la teranyina repressiva (un 4,7% de la població) o el que és el mateix, prop del 18% de les famílies catalanes. Però, a aquestes xifres encara hi hauríem d'afegir els exiliats permanents, unes 60.000 persones (un 2% de la població

ria, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2006; A. BEDMAR (coord.), *Memoria y olvido sobre la Guerra Civil y la represión franquista*, Còrdova, Ayuntamiento de Lucena, 2003, 21-37; S. JULIÀ (dir.), *Memoria de la guerra y del franquismo*, Madrid, Taurus, 2006. P. AGUILAR, *Justicia, política y memoria: los legados del franquismo en la transición española*, Madrid, Centro de Estudios Avanzados, 2001; i *Políticas de la memoria y memorias de la política: el caso español en perspectiva comparada*, Madrid, Alianza, 2008. P. AGUILAR i L. A. PAYNE, *El resurgir del pasado en España: fosas de víctimas y confesiones de verdugos*, Barcelona, Taurus, 2018; A. BARAHONA. P. AGUILAR i C. GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ (ed.), *Las políticas hacia el pasado: juicios, depuraciones, perdón y olvido en las nuevas democracias*, Madrid, Istmo, 2002; J. S. PÉREZ GARZÓN i E. MANZANO, *Memoria histórica*, Madrid, CSIC, 2010; J. GUIXÉ i M. INIESTA (ed.), *Políticas públicas de la memoria*, Lleida, Milenio, 2009; F. SEVILLANO, *La cultura de guerra del «nuevo Estado» franquista*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2017; N. SALLÉS i J. M. LÓPEZ, *Las fosas de la memoria*, El Prat de Llobregat, Rúbrica, 2007; P. ANDERSON i M. A. DEL ARCO BLANCO, *Lidiando con el pasado represión y memoria de la guerra civil y el franquismo*, Granada, Comares, 2014; i J. BABIANO, G. GÓMEZ, A. MÍGUEZ i J. TÉBAR, *Verdugos impunes. El franquismo y la violación sistémica de los derechos humanos*, Barcelona, Pasado & Presente, 2018.

79. ARNABAT, «La primera repressió...». Les dades poden consultar-se a <http://www.totselsnoms.org>. Aquestes dades coincideixen força amb les que proporcionen FARRÉS, *La repressió...*, 107-114, per a Vic; i RECASENS, *La repressió... a la Terra Alta*, 331-350, per a la Terra Alta.

catalana).⁸⁰ Amb la qual cosa ens situaríem en les 198.000 persones (un 6,8% de la població catalana) i al voltant d'una de cada quatre famílies.⁸¹

L'aplicació estricta de la legislació repressiva franquista provocà que durant els tres primers anys de la dictadura les presons sobreexissin de presoners que hi malvivien com podien. Alhora, la manca de braços per treballar, a causa de les pèrdues humanes de la guerra i la política repressiva del règim, va provocar tota una nova legislació orientada a convertir els presoners més «perillosos», en treballadors forçats en els batallons de treballadors, els batallons disciplinaris de soldats treballadors o les colònies penitenciàries. Mentre que els menys «perillosos» redimien penes amb treball dins i fora de la presó i tot un sistema de llibertats condicionals i vigilades que permetien, alhora, esponjar les presons i seguir controlant els condemnats i llurs famílies.⁸² Tot i això, la sortida massiva en llibertat condicional dels presos catalans no es va produir fins a la segona meitat de la dècada dels anys quaranta, i per aconseguir les llibertats definitives va haver d'esperar-se, com a mínim, deu anys més, fins a mitjans dels cinquanta.

Les dades que hem exposat demostren que la repressió franquista a Catalunya va tenir un caràcter general, ja que cap municipi, cap sector de la societat, cap grup d'edat, cap ideologia mínimament democràtica se'n va poder escapar, tot i que hi hagué algunes zones i alguns sectors que foren més durament colpejats que els altres. Tot i que les penes van ser arbitràries, la repressió franquista fou feta a consciència amb l'objectiu d'eliminar els dirigents polítics i socials, els quadres socials, i el teixit associatiu local republicà. Alhora, la duresa de la repressió va estar en bona part condicionada per quatre factors, dos de generals i dos de locals. Pel que fa als primers, hi ha la voluntat explícita d'eliminar l'enemic físicament i ideològica,

80. Els estudis locals i comarcals que han prestat atenció a l'exili permanent assenyalen aquest 2% com a xifra de referència. Vegeu, per exemple, per a Banyoles GALOFRÉ, *La repressió...*, 13-52; per a Sant Sadurní d'Anoia L. EROLES i S. LLORACH, *La postguerra a un municipi de l'Alt Penedès. Sant Sadurní d'Anoia (1939-1952)*, Sant Sadurní d'Anoia, IEP, 2010, 18-27, i C. QUEROL, <http://carlesquerol.wordpress.com/exiliats-sadurninencs>; i per Vilanova i la Geltrú G. VIRELLA, «Unitat Vilanovina a l'exili», dins R. ARNABAT i D. SANCHO (ed.), *Els joves i la Segona República i la Guerra Civil al Penedès*, Vilafranca del Penedès, IEP, 2007, 177-209. Vegeu VILLARROYA, 1939...; i *Desterrats... VILANOVA, Exiliats...*; F. BONAMUSA (ed.), *L'exili republicà: Actes del Vè Col·loqui Republicà, Guerra Civil i franquisme*, Barberà del Vallès, Ajuntament de Barberà del Vallès, 2002; J. CANAL, A. CHARLON i Ph. PIGENET (dir.), *Les exils catalans en France*, París, PUPS, 2005; R. TORÁN, *Vida i mort dels republicans als camps nazis*, Barcelona, Proa, 2002; J. GUIXÉ, *La república perseguida: exilio y represión en la Francia de Franco, 1937-1951*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2012; i J. M. SOLÉ SABATÉ i J. VILLARROYA, *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939). 6. L'exili*, Barcelona, Edicions 62, 2007.

81. Aquestes dades són semblants, també, a les que ens ofereixen GALOFRÉ, *La repressió...*, 141-145, per a Banyoles; i DOMÉNECH i VÁZQUEZ, *La repressió...*, 116-126, per a Manlleu.

82. J. CLARA, *Esclaus i peons de la Nueva España. Els batallons de Treballadors a Catalunya (1939-1942)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, 2007; O. DUEÑAS, *Els esclaus de Franco*, Barcelona, Ara Llibres, 2007. J. RODRIGO, *Los campos de concentración franquistas, entre la historia y la memoria*, Madrid, Siete Mares, 2003; i *Cautivos. Campos de concentración en la España franquista, 1936-1947*, Barcelona, Crítica, 2005.

i la preeminència de la jurisdicció militar. Quant als segons, trobem les vicissituds de la vida política i social en l'àmbit local, i els odís i venjances personals i familiars, hàbilment manipulats per les jerarquies locals del règim franquista.

Amb tot, la repressió franquista a Catalunya es concentra en uns grups socials, d'edat i de filiació política determinats i en uns espais geogràfics concrets. Es tracta fonamentalment d'homes (92%) i dones (8%) d'entre 20 i 40 anys d'edat i casats, que viuen del seu treball (pagesos, treballadors i menestrals) i que pertanyen a les cultures polítiques del republicanisme-catalanista, de l'anarcosindicalisme i del socialisme i comunisme. Els percentatges repressius són més alts al món rural i, especialment, als municipis de menys de 5.000 habitants. De manera que s'estableix una correlació inversa entre la mida del municipi i el nivell de repressió: com més poblat, menys repressió, i viceversa. Però si la repressió directa (el món concentracionari) afecta molt més els homes que les dones; la repressió social i quotidiana la pateixen especialment les dones.

La repressió franquista se centra sobre el sector de la població més ben format: laboralment, políticament, sindicalment i culturalment; i la seva intensitat en alguns municipis rurals farà que famílies senceres desapareguin dels pobles, tot invertint la correlació de forces, de manera que municipis tradicionalment progressistes durant els anys republicans esdevindran municipis conservadors durant l'anomenada Transició democràtica.

Resta, però, encara molta feina per fer en l'anàlisi de la repressió franquista. Tant des del punt de vista quantitatiu com des del qualitatiu, però és sobretot en aquest darrer on tenim els principals reptes plantejats. Des d'un millor coneixement de la repressió social i quotidiana, a la influència a mitjà i llarg termini de la repressió en les persones i les famílies que la patiren directament o la visqueren indirectament, passant per l'estudi dels suports locals a la repressió. Camps en els quals els historiadors haurem de treballar plegats amb altres disciplines socials i humanes i en els àmbits local i comarcal per poder copsar-ne tot l'entrellat.